

ÉRTEKEZÉSEK

**A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉBŐL**

12.

TÓTH ÁRPÁD KÖLTÉSZE

IRTA:

DEMETER ALICE

Szeged, 1934.

Magyar Irodalomtörténeti Intézet

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000832211

A M. kir. Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészeti,
Nyelv- és Történettudományi karához benyújtott

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Biráló: Dr. Sik Sándor egy. ny. r. tanár.
Társbiráló: Dr. Zolnai Béla egy. ny. r. tanár.

60168

Bevezetés

Tóth Árpád azok közé a költők közé tartozik, kiket munkásságuk értékéhez képest nagyon kevesen ismernek. Ez talán az egyéniségére, életére annyira jellemző szerénységéből következik. Irtózik minden feltűnéstől, hangoskodástól, reklámtól, és így természetes, hogy a nagyközönség számára majdnem ismeretlen maradjon ebben a túlekedő korban. De akik közel jutnak hozzá, nyomban megérik, hogy Tóth Árpád a nagyok, a kiválasztottak közül való, olyan költő, akiben műértő szem a legnagyobb gazdagságot, legfinomabb szépségeket fedezheti fel. Babits Mihály a »görög szépségek költőivel« és »a Viktória-kor archangélikus nagy angolaival« hozza rokonságba.¹ Oláh Gábor a »szelíd bánat« és a »szép szomorúság« költőjének nevezi.² Ady már jóval előbb, könnyei fogytán »a fájdalomnak e finom lantosától« kér kölcsön könyveket.³

Kritikusai kivétel nélkül hangsúlyozzák lírájának formai tökéletességét és a fiatalon elhunyt költőre annyira jellemző, folytonosan megújuló »állandó és elvégzett« szomorúságot. Valamennyien kiemelik, hogy oly bravúrosan kezeli a magyar nyelvet, ahogy legnagyobbjaink közül kevesen.

Ezek az elismerő kritikák azonban legnagyobb-részt halála után jelennek meg és a költő életét erősen megkeseríti az elnemismertség, megnemértettség tudata. Életében Babits Mihály az egyetlen, aki felismeri költészetében az »igazi Magas Lírát« és

1. Babits: T. A. a költő, Nyugat XXI. 22.

2. Oláh G.: T. A. költészete. Nyugat XXII. 6.

3. Ady E. sorai Tóth Á. első verseskönyvéről. Nyugat, 1913. március 1.

a nyilvánosság előtt nagy költőnek nevezi. »Szomorú szerénységgel reagált erre: úgy érezte, nem fontos már nagy költőnek lenni. Amit csinált, magának csinálta s kissé gúnyos önvigasztalással, a távoli, szellemibb századoknak.«⁴

A Tóth Árpádra vonatkozó irodalom egyelőre mindössze néhány, — folyóiratokban és napilapokban megjelent — rövidebb tanulmányból, ismertetésből, emlékezésből áll. Összefoglaló tanulmány ezideig nyomtatásban nem jelent meg. Munkánk az említett cikkeken kívül, elsősorban Sik Sándornak a szegedi egyetemen Tóthról tartott előadásain alapszik.

Munkámban Tóth Árpádról a költőről, művészről szólok. Költészetét szeretném vizsgálni és kora irodalmában elfoglalt helyét keresni. Életrajzával bővebben nem foglalkozom, mivel tudomásomra jutott, hogy munkámmal párhuzamosan egy szintén Tóth Árpáddal foglalkozó disszertáció készül, mely a költő részletes életrajzát ismerteti.*

4. Babits Mihály: Tóth Á. a költő. Nyugat, 1928. 22. sz.

* Tóth Á. 1886-ban Aradon született. Iskoláit Debrecenben végzi, majd a pesti egyetemen tanári pályára készül. Azonban debreceni újságíró lesz. Később Pesten a »Pesti Napló« és »Az Est« munkatársa. Verseit, kritikáit a Nyugat-ban és a Hét-ben közli. Munkáinak összefoglaló kiadása még nincsen. Egész életében betegeskedik. 42 éves korában, 1928-ban, tuberkulózisban hal meg.

I. Tóth Árpád költői stílusa⁵

1. Művészetfelfogása. 2. Műfordítások és hatások. 3. Művészi stílusa. a) forma. b) impresszionista stílus. c) belső kompozíció. d) képek. e) ritmikája.

Tóth Árpád a tudatos művészek közé tartozik. Költészetével nemcsak saját lelki szükségletét elégti ki, hanem nyelvezetének, stílusának maradandó szépségével a magyar irodalmat, nemzetét igyekszik szolgálni. A Kazinczyak rokona ő, a nyelvújítóké, az irodalmat pallérozó nagy mestereké. De több is, mert ez a tudatos költő nemcsak izigvériig művész, nyelvművész, de adja a legtisztább, legmélyebb lírát is, amit magyar költő adhat.

Az esztéta kritikus szemével állandóan figyelemmel kíséri korának irodalmi jelenségeit, biztos szemmel ítél, javít, dicsér és ostromoz, ha kell. Elítéli a félnék, leplezgető kritikai módszert, »mely udvariaskodó, talmi dicséretnek tetszetős csillogású ezüstpapirosába csomagolgatja a keserűbb mondanivalót is.⁶ «Úgy érzi, hogy irodalmunknak soha ennyire szüksége nem volt az éles fegyverű, szigorú erkölcsű kritikára, mint a mai zürzavaros korban, mikor oly nagy és sokféle a termelés. Valóban erős munkásságot fejt ki a kritika terén. A Nyugat legjobb esztétái közé tartozik. Érdeklődése az irodalmon kívül a többi művészeti ágra is kiterjed, különösen a festészet, szobrászat állanak közel lelkéhez. Ez mind azért van, mert témákat keres és exotikumokat, amikből inspirációt merít. Ismerek-

5. Munkánkat három főfejezetre osztjuk: I. Tóth Árpád költői stílusa. II. Költészetének lírai tartalma. III. költői fejlődése. — Tóth művészetének alábbiakban kifejezendő jellege igazolja, hogy költészetének tartalmi elemeit megelőzve, előbb stílusával foglalkozunk.

6. Tóth Á.: Havas Gyula. Nyugat, 1918. II. 517. 1.

te a nyugat kulturáján kívül a távol kelet művészeit is felöleli. Nemcsak az angol, francia, német irodalommal, festészettel van teljesen tisztában, de a japán, kínai remekművek is megragadják érdeklődését. Finom és beható kritikája a Szépművészeti Múzeum japán kiállításáról⁷ — ahol tudásban és ízlésben egyaránt elsőrangút ad — szintén tanuskodik erről.

Érdeklődése sokirányú. Mindenben megtalálja a szépet, még abban is, ami nem egyezik ízlésével, felfogásával, és az elismeréssel époly kevéssé farkaskodik, mint az ostorozással. Ebből a sokágazatú érdeklődésből, véleményből, bírálatból már magában tiszta képet kaphatunk Tóth művészeti felfogásáról, ízléséről akkor is, ha költészetét nem ismerjük. Kiviláglik kritikáiból, hogy mit kíván az irodalomtól, milyennek képzei a tökéletes művészi alkotást és mit szeretne saját költészetében megvalósítani.

Mi jellemzi kedvenc költőit? A forma szerete. A forma Tóth Árpád főélménye. Ahogy önmaga ragaszkodik a klasszikusan tökéletes formákhoz, úgy más költőktől is ezt kívánja. Nem szereti a szabadverset, a prózában írt költeményt a legkockázatosabb vállalkozások egyikének tartja, mert »az író oly eszközök használatáról mond le, melyeket a legnagyobb tehetség, a legfejlettebb ízlés is bajlódva pótol.«⁸ A jólcsengő rímek a költő legszebb élményei közé tartoznak. A sorok végéről kedvesen, fantasztikusan egymásnak felelgető rímeket, a kínai házak eresz-szögletein lévő finom porcellán csengetyűk hangjához hasonlítja. A ritmus az, ami életet visz a versbe. De nemcsak a verseket nézi ebből a szempontból. Góth Móric képeit látva, ked-

7. Tóth Á.: Japánszoba. Nyugat, 1909. január 16.

8. Tóth Á.: Medgyessy L. Aranyfűst. Nyugat, 1914. április 1.

venc poétáinak csiszolt szonettjei jutnak eszébe. A szonett zárt formáját nagyon szereti. Ahogy ő mondja: »Finomkodó nyencséggel vetem magam a szonettekre és visszatérő sörös versekre. (Ó Hérédia, ó Baudelaire!)« Ez az egyik vonás, ami a nagy angol és francia formaművészekhez, a prerafaelitákhoz és a parnasszusiakhoz kapcsolja szépségérző lelkét.

A klasszikus, körülhatárolt, kidolgozott formát, erős, plasztikus képekkel kitölteni, ez a költői ideál szemében. Kedvenc költői erős, plasztikus vízióval bírnak. Ezért szereti a régiek közül Aranyt, Vajdát, Csokonait, az újak közül Adyt és Gellért Oszkárt. Úgy érzi, hogy az ilyen költők művei mindig őszinték, és megkapók. Ez a plaszticitás iránti vonzódás a másik vonás, mely a parnasszistákhoz és prerafaelitákhoz kapcsolja. Ezért szereti Hérédia, Leconte de Lisle költészetét, ezért rajong Keats-ért, Browningért, Wildeért. A regényírók közül Flaubertért.

A pontosságához, körülhatároltságához való ragaszkodása folytán túlságosan szabadosnak tartja azt a tételt, mely szerint a modern versnek nem kell okvetlenül értelmének lennie. Ennek az irány-
nak követőit szigorú fegyelmezettségre buzdítja és nem hallgatja el, hogy ízléstelennek tartja az érthetetlen képzavarokat. Jellemző azonban, hogy ezt a tételét nem vonatkoztatja az igazi tehetségekre, mint pl. Baudelaire-re, sőt kifejti, hogy bár nagyon érzékeny és aggodalmaskodó a versek képzavaraival szemben, a »Baudelaire esetek« mégsem bántják, sőt Baudelaire élvezésének egyik pikáns, ható zamatát éppen ebben izleli.⁹ Adyról pedig megállapítja, hogy: »A Mallarmé-k és Rimbaud-k kusza és szeszélyes szimbólum-tömegeihez mérten

9. Tóth A. kritikája a Baudelaire, Un poète de second ordre c. munkáról. Nyugat, 1910. november 1.

... valóban magyar mérséklettel tartja kordában a maga jelképes beszédét.«¹⁰

Mint az eddigiekből kitűnik, Tóth a határozott, klasszikus formát, a határozott, plasztikus képeket szereti. Ezek azonban csak a külsőségekre vonatkoznak. Ami a belső tartalmat illeti, távol áll az Ady-s keménységtől, távol a határozottságtól. Ahogy saját költészetéből hiányzik ez, úgy nem keresi másokéban sem. Ha találkozik ezzel az erővel, keménységgel, elismeri szépségét, sőt néha fel is sóhajt és irigyli a »nyers, sokat ígérő brutalitásokat«, melyek olyan ellentétesek saját »bágyadtas, érzékenykedő« lírájával.¹¹ De mégis kedvesebb neki a szelíd, mélyről jövő, meleg líra. Mind az irodalomban, mind a festészetben és szobrászatban szereti a parnasszusi hidegséget, de csak a külsőségben. A líra melegségéről nem tud lemondani. Jellemző Góth Móric képeiről írt kritikája: »valahogy ‚parnassien‘ festőnek szeretném titulálni, nemes, szelíd, szemérmes költőnek képzelem s már előre gyönyörűséggel gondolok az időre, mikor a forduló élet líraiabbá teszi... s ezentúl már meg-lévő, finom reszketéseivel többet mutat nemes, szomorú lelkéből.«¹² A lélek, a belső tartalom, a líra fontos nála. Az a líra, amely áthevíti a kemény forma merev hidegségét. Szereti azt a belső lágy-ságot, ami letompítja az erős színeket. A festmények közül azokat kedveli, melyek »elérzékenyít-tőn« éreztetik vele a »minden friss tüzet beteges finomságúvá halványító, nedves, közömbös várost«. ¹³ Ez az olvadó lágyság, ez a terjeszkedni

10. Tóth A.: Ady költészetének viszonya elődeihez és a francia modernekhez. Nyugat, 1919 február 16—március 1.

11. Tóth A. kritikája a »Szomorú füzek alján« című verskötetről. Nyugat, 1909 május 1.

12. Nyugat, 1909 június 1.

13. Nyugat, 1909 június 1.

vágyó lírai ömlés, amely saját költészetét jellemzi, és amelyet kedvenc költőinek zárt formái között keres, hozzá őt oly közel Juhász Gyulához, kinek verseit, mint mondja, imádta és falta.¹⁴

X!

Tóth Árpád azok közé a költők közé tartozik, kik nem jó szemmel nézik azt az új generációt, mely kegyetlen és fölényes bátorsággal tagadja meg a régi értékeket. Ezek az értékek mindig értékek maradnak, és bár most kedvez a szerencse a hangoskodóknak, végeredményben ők is gazdagodni fognak általuk, ha öntudatlanul is.¹⁵ Még egyet fájlat: a magyar érzés ritkaságát a modern versekben. Nem szereti a túlzott, hangoskodó irredentizmust, sőt ezt bizonyos fokon túl el is ítéli. De nagy szimpátiával, veleérzéssel fogadja azt a szemérmes, de mélyről buzgó meleg magyar érzést, amelyet olyan klasszikus szépségű versekben örökít meg saját költészetében.

hol?

Az a tény, hogy prózai művei mind kritikák, tanulmányok, negatív jellemzője ízlésének, művészetfelfogásának. Ugyanis formszeretete nem engedi, hogy érzéseit, gondolatait a regény vagy novella nyíltabb kereteibe foglalja. Költői világa erősen leszűkített, miniatűr témáinak legalkalmasab-
bak a szabályozott, erősen körülhatárolt formák, melyek annyira megfelelnek Tóth örökké nehézségeket legyőzni akaró intellektusának.

X

Nemcsak írói, de emberi egyéniségére is erősen jellemző az akadályok, a problémák keresése. Szabó Lőrinc írja róla,¹⁶ hogy ha beszélgetés közben valami nehézség, probléma felmerül, vagy egy pár megoldhatatlan sorról folyik a vita, Tóthra min-

14. Juhász Gy. jubileumára. Nyugat, 1923 I. 379. l.

15. Tóth A.: Szegedi István: Gyöngyvirág. Nyugat, 1919. 8. sz.

16. Szabó L.: Tóth A. Wilde fordítása. Nyugat, XIV. 10. sz.

dig lehet számítani. Ez az érdeklődés nemcsak az irodalommal kapcsolatos, hanem a legkülönbözőbb irányokba ágazik. Megnyilvánul botanikai, nyelvészeti és még sakk-kérdésekben is. Ez a tulajdonsága teszi egyik legjobb műfordítónkká. Teljes lelkét, minden erejét beleadja a munkába. Nem nyugszik addig, míg egy-egy szónak hangzásilag is, értelmileg is pontos megfelelőjét fel nem leli. Ha pedig ez nem sikerül, új kifejezések teremtésétől sem riad vissza. Maga soha nem ír regényt, de lefordít kettőt is. Meredith *Önző*-je és Flaubert *Buvar*d és *Pécuchet*-je elsősorban stíláriis nehézségeikkel, azonkívül az utóbbi filozófiai problémáival, — melyeket magyar nyelven teljes hűséggel, a gondolatok elferdítése nélkül visszaadni a legnehezebb vállalkozások egyike, — csábítják a fordításra. Műfordításaiban több találó kifejezéssel gazdagítja a magyar nyelvet. Amúgy is gyenge szervezete azonban nem bírja ezt a túlfeszített munkát. Oláh Gábor, kihez a költőt őszinte barátság fűzte, írja róla a következő, Tóth szomorú sorsára, szerény öntudatosságára annyira jellemző sorokat: »Mikor Meredith *Önző* című hatalmas, két kötetes regényét fordította, a túlfeszített munka összeroskasztotta, vért is hányt akkortáiban. Mikor egyszer dícsértem neki a fordítás szépségét, szinte Arany Jánosias tökéletességét, szomorú mosollyal mondta: »Igen, igen, szép, szép, nem csoda, hiszen a véremmel írtam.«¹⁷

Amint regény-, úgy versfordításainál is elsősorban a nehézségek vonzzák. Az *Örök virágok* című kötetében összeválogatott francia, angol, német költők névsora nem mutat semmi tervre, semmi programra. Mint ő mondja: »Esetről-esetre fogott meg egy-egy idegen, szép vers annyira, hogy nem szabadulhattam muzsikájától, míg a magam

17. Oláh Gábor szives magánközlése.

nyelvén is el nem tudtam dadogni vagy zengeni.«¹⁸ Rapszódikus névsor ez, ötletszerű s azokból tevődik össze, kiknek műveiben van valami, amit önmagában is szeret, keres és akar. Ez adja meg az egésznek művészi egységét. Önmagát, a formaművészt, a poeta doctust,¹⁹ az intellektuális költőt találja meg bennük. Ezért szereti Villon-t.²⁰ Ez a számító, ravasz, egyszerre tudós és parasztosan nyers költő elsősorban intellektualitásával kapja meg. Tóth a poeta doctust adja vissza belőle, amit már a versek kiválasztása is mutat. (Ballade, Epitafium.) A »Ballade des Pendus« elsősorban az intellektuális költő halálra készülése. Ezen kívül, mint a századeleji magyar költőket általában, a ballada-forma szigorú kiszámítottsága is vonzza. Érdekes, hogy magában Tóth költészetében egyszer sem találkozunk ezzel a technikai nehézségekkel járó formával.

A XVI. század költői, a Pléiade lelkes nyelvújító tagjai: Du Bellay, Ronsard, Desportes, Saint-Amand formaérzékükkel kapják meg. Ezek a költészetre vallásos tisztelettel tekintő költők, kik többnyire szonetteket írnak, zárt, klasszikus formákat használnak. Tóth a formaimádó parnasszusiak hatása alatt fordul feléjük. A parnasszusi iskola őseit látja Ronsard-ékban, dacára, hogy a romantikusok fedezik fel őket és ők is tőlük származtatják magukat, ami könnyen érthető, ha meggondoljuk, hogy a Pléiade klasszikus, zárt formáit kitöltő tartalom

18. Örök virágok: Előszó.

19. Zolnai Béla: Az irodalmi gondolat. Széphalom 1930.

20. Az alábbiakban felsorolt költők Tóth A. fordította versei az *Örök virágok* c. műfordítás kötetben vannak összefoglalva: Villon, Du Balley, Ronsard, Desportes, Saint-Amand, Milton, Goethe, Shelley, Keats, Byron, Poe, Gautier, Browning, O'Shangnessy, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Samain, Jánmes, Rilke.

Petrarca szentimentális költészetének hatását viseli magán. A formán kívül egyébbel nem hatnak Tóthra.

Gautier és Baudelaire iránti érdeklődése is elsősorban a formaművészeknek, a parnasszusi iskola előfutárainak szól. Gautier művészetfelfogása, melyet *L'Art* című versében foglal össze, teljesen megegyezik a Tóthéval, természetes tehát, hogy a költemény már tartalmánál fogva is érdekli, nem is beszélve a vers különös, keménycsengésű zeneiségéről, amit teljes hűséggel ad vissza. Gautier munkáit nemcsak fordítja, hanem költészetében Gautier hatást is ki lehet mutatni. (Eltekintek itt a Gautiert és a többi parnasszusiakat általánosan jellemző hatásoktól.) Tóth bájjal, finomsággal teli, élénk színű képei gyakran emlékeztetnek Gautier hasonló verseire. Ilyen bájos hasonlatok pl. mikor Tóth a kecskerágó virágait biborsapkás, bíbor birétumos tündéri pöttöm püspököknek mondja;²¹ Gautier-nál a nevető március gallérvakat vasal a kis százszorszépeknek és aranygombokat fényesít hozzá.²²

Baudelaire költészete klasszikus formájú verseivel, disszonáns hangzású mondataival kapja meg. Műfordítónk közül ő jut hozzá legközelebb, mert a verset egyáltalán nem igyekszik magához formálni, sőt minden eszközt felhasznál, hogy az eredeti vers kemény, körülhatárolt plasztikus képeit, erős zeneiségű szavait, mondatait, a tökéletes szerkesztésű szonett- vagy visszatérő soros formát, a legteljesebb hűséggel örökítse meg saját nyelvén. Legtöbbször túlzásba megy és a fordítás az eredetinél is keményebb. Az a »démoni izzás« azonban, amely Baudelaire verseit annyira jellemzi, hiányzik Tóth fordításaiban. Ez is egy negatív bizonyíték

21. Tóth A.: Kecskerágó. (L. L. 43.)

22. Gautier: Premier sourire du printemps. (Emaux et Camées.)

a mellett, hogy Tóth ilyen verseket írt volna Baudelaire, Gautier és Parnasse hatása nélkül is; fordításaiban az idegen költőnek csakis azokat az érzéseit szólaltatja meg, amelyek benne is élnek. Baudelaire »démoni izzásának« nem ad hangot, mert az ő lelkülete nem rezonál erre. Amit mást átvesz, az benne is megvan. — Költészetére elsősorban forma szempontjából lényeges a Baudelaire-hatás. Tőle tanulja a visszatérő soros versformák művészi alkalmazását. (A bánat misztériuma. Ö.i. 50.) Szimbólikus jellegű képei között akad ugyan egy-két Baudelaire-ízű (Szeptember. Ö.i. 57., Hold. Ö.i. 27.), ezek azonban oly ritkán fordulnak elő és annyira nem jellemzőek, hogy belső hatásról vagy átvételről beszélni nem lehet.

Megtaláljuk azonban Tóth költészetében a szimbolista költészetnek egyik legfőbb jellemzőjét, az u.n. »correspondance«-t,²³ amit Baudelaire hatásának tekinthetünk. A *correspondance*-t nevezi Gombóc Zoltán *komplikációs jelentésváltozás-nak*. »A komplikációs képzettársulás nyelvileg leggyakrabban a jelzős szerkezetekben, a jelzők megválasztásában nyilvánul. Különösen a finomabb jellemzésre törekvő irodalmi és költői nyelvnek kedvelt eszköze a diszparát tartalmú, de rokon hangulatú jelzők alkalmazása.«²⁴ A »correspondance« alapján az illatnak színe lehet, »il est des parfums frais, verts comme les prairies«. (Baudelaire: *Correspondance*), a színek illata, és vannak színes, illatos hangok. Baudelaire-re, az illatok költőjére, — *kinnek Parfum exotique*-jét is lefordítja — emlékezik Tóth, mikor kamillaillatú dalról beszél, a *szí-*

synestesis

23. »Correspondance olyan asszociációt jelent, hol a kapcsolat eredete és milyensége eltűnt az emlékezetből, mégis felbonthatatlanul erős.« Babits: Szagokról, illatokról. Nyugat, 1909. március 1.

24. Gombóc Zoltán: A magyar történeti nyelvten vázolata. 81—83. l.

neknek víg pacsirtáit hallja zengeni és amikor a hangokat nemcsak hallja, de látja is:

Egy kirakatban lila dalra kelt

Egy nyakkendő.

(Körúti hajnal .L.L. 16.)

Itt különben már Adyt érezzük: »Piros dalra gyujtott bennem a vér.« A komplikációs képzettársulás hatása alatt mondja, hogy a ragyogást:

félig illattá s csenddé szűrte át

a dolgók esti lélekvándorlása

(Esti sugárkoszorú. L.L. 68.)

Gautier és Baudelaire elsősorban mint a forma emberei, a parnasszisták előfutárai érdeklik. Költészete különösen kezdetben erősen a parnasszusi iskola hatása alatt áll. Eltekintve az iskola általános művészeti felfogásától, mellyel lépten-nyomon találkozunk Tóth költészetében — olyan költők egyéni hatása is kimutatható, kiktől nem fordít. A parnasszusiakat elsősorban a szépség önmagáért való kultusza jellemzi. A sokat emlegetett l'art pour l'art egy egész kornak művészi világnézete. A l'art pour l'art költőinél a szépség egyenlő a művészettel, a szépség kultusza a művészet kultuszával. A parnasszusi költő az örökkévalóság számára dolgozik: »quand l'on écrit des vers, il faut songer que ce seront peut-être précisément ceux-là qui resteront de nous dans mille ans...«²⁵ Ezért áll ily közel a parnasszusi író a mindig határozott formára törekvő szobrászhoz, a művét hajszálfinomsáig kidolgozó ötvöshöz. A parnasszusi költő kalapálja, gyúrja a verset, mint a szobrot, cizellálja mint filigrán ékszer és a festők legerősebb színeivel dolgozik.

Tóth is elsősorban a tökéletes szépséget, harmóniát tartja szem előtt. »Dolgozik« verseim, mint

25. T. Gautier. Idézve: M. Souriau: Histoire du Parnasse-ból. 7. l.

francia elődei. Számára is élmény maga a vers megírása. »Lassan és nehezen dolgozott, minden sort, minden szót meglátolt, a verseit »megkomponálta«, kiszámítottan mindent mérlegelve. Javított, törölt, átírt, újra kezdett. Nála igen kevés az egykapásra kipattant vers.«²⁶ Ő is gyakran használja a parnasszusiakra jellemző kifejezéseket: »Míg furcsa szavakat ötvözök: ékszereknek«,²⁷ »a filigrán reményeket« úgy alkotja lelke

mint finom ujjú szobrász élveteg
Gyúr illatos viaszból furcsa aktot. 28

A dalt aranykehelynek, a síró szavakat zengő és furcsa bilincseknek nevezi. Parnasszista hatás a fiatalságában annyira kedvelt szonettforma. A parnasszistáknál a romantikusok ~~szabadságait~~ a vers határozott kompozíciója váltja fel. Minthogy új formát alkotni nem tudnak, nagy lendülettel használják fel a szonett kész, kitöltésre váró formáját.

A parnasszusiak gyakran egy-egy külső tárgyat vesznek témául, amit objektíven megverselnek. Ez az u.n. »tárgyi líra« Tóth első köteteiben is szerepel. Verset ír »A fá«-ról, »A kút«-ról, »Az erdő«-ről stb. Objektív, minden mélyebb egyéni érzelem nélküli leírások ezek. Csak a forma, a kép, a színélmény izgatja a költőt. (Katonasír. Lomha gályán. 63.)

Parnasszusi téma, költő ősök lelkét megfogni egy-egy szonetten át. Tóth ép úgy mint Hérédia vagy Leconte de Lisle, egy kis szonett keretein belül korokat fut be, stílusokat idéz fel, divatok, áramlatok hangulatát adja hűen, tömören vissza. (Csokonai Ö.i. 18., Berzsenyi Ö.i. 20., Arany János ünnepére Ö.i. 14.)

26. Oláh Gábor szíves közlése.

27. Kisvendéglőben. Hajnali szerenád. 5.

28. Intérieur. Hajnali szerenád. 32.

pann. : zimerítésvázga a pillanathal! 15
- kép a pillanathal zapericodás vizsga
a tárgy leírásánál bizonyossága adott pillanathal (?)

A Parnasse költői, kik a világtól elvonatkozva élnek, rendszerint stúdiumaik tárgyát verselik meg. Könyveken keresztül látják a világot. Legtipikusabb példa erre Hérédia költészete, kinek oeuvre-je legnagyobbrészt a görög-római világból vett képekből áll. Tóth a magyarság római őskorát idézi fel. Így a klasszikus élmény franciáktól tanult keresése magyar színeket kap. (Aquincumi korcsmában. Ö.i. 35.)

Képei, hasonlatai gyakran alapúlnak könyvélményeken. Sokszor jelentkezik költészetében Shakespeare. (Látomás. H. sz. 7., Prospero szigetén. Ö.i. 37.) Könyvélmény alapján beszél a Kleopátra vérétől haldokló aranykígyócskáról, a félszeg Ulyssesről és a Karthagó kövein búsuló Mariusról. Hasonlatait, képeit gyakran veszi a bibliából is. (Ady Endrének. H. sz. 23.)

Tóth Árpád dekoratív, hangulatkeltő célból gyakran keleties képekkel színezi verseit, miáltal, különösen az erős, buja színek halmozásával a költeménynek valami keleties atmoszférát kölcsönöz. (Őszi alkonyat. H. sz. 30., Szeptemberi szonett. H. sz. 39.) Ezt is parnasszusi örökségnek tekinthetjük. A Parnasse ép úgy kultiválja a keletet, mint a romantika.

Erős festői érzéke Hérédiára emlékeztet leginkább:

Et tandis que l'aissaim brillant des cavaliers
Traine la pourpre et l'or par les blancs escaliers
Joyeusement baigne d'une lumière bleue...

(Hérédia: La dogaresse.)

Tóthnál azonban az erős színek lággyá, könnyessé válnak jelzői által és ez az, ami annyira »tóthárpádi« jelleget ad nekik:

Szerelmek lágy kárminját, vágyak bús aranyfüstjét
S a remény reszkető, vékony s könnyes ezüstjét.

(Himzés. L. g. 71.)

Parnasse hatásnak tekinthetjük görög hangulatú képeit is: »Botja olyan volt, mint egy thyrus, Fekete szárát körülfogták aszu venyigék s lankadt rózsák.« (Ősz. H. sz. 16.) »Dús rózsakoszorúval övezsem e hajam, vagy tépve levelenként hintsem aranyboromba?« (Örök tavaszban járnék. Ö.i. 72.)

A Parnasse legkevésbé »impassible« költőjének, Sully Prudhomme-nak *La voie lactée* című költeménye hatott Tóth *Lélektől lélekig* című versére. Ugyanazt a gondolatot, az emberi lelkek egymástól való mérhetetlen távolságát fejezik ki mindketten feltűnően egyező hasonlattal.

— — — — —
Chacune de nous est très loin
Des soeurs dont tu la crois voisine,
Sa clarté caressante et fine
Dans sa patrie est sans témoin,
Et l'intime ardeur de ses flammes
Expire aux cieux indifférents.
Je leur ai dit: »Je vous comprends!
Car vous ressemblez à des âmes:
Ainsi que vous, chacune luit
Loin des soeurs qui semblent près d'elle,
Et la solitaire immortelle
Brûle en silence dans la nuit.« 29

Tán fáj a csillagoknak a magány,
A térbe szétszórt milljom árvaság?
S hogy össze nem találunk már soha
A jégen; éjen s messziségen át?
Óh, csillag, mit sírsz! Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szivek!
A Sziriusz van tőlem távolabb,
Vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?

29. Sully Prudhomme, *La voie lactée*. (Les Solitudes, Lemerre H.)

Óh, jaj barátság, és jaj, szerelem!

Óh, jaj az út lélektől lélekig!

Küldözzük a szem csüggedt sugarát

S köztünk a roppant jeges úr lakik! 30

A Baudelaire-hatás fejtegetésével kapcsolatos fenti kitérés után folytatjuk az *Örök virágok*-ban szereplő költők további tárgyalását.

[Verlaine versei formájukkal, dallamukkal fogják meg. Verlaine-nek *Mon rêve familier* című költeménye még parnasszusi korszakából való és így sokkal keményebb konstrukciójú, mint a későbbiek. A fordítás azonban még az eredeti keménységét is felülmúlja, ami nem annyira Tóth túlzásából, mint inkább a magyar nyelvnek a franciánál kevésbé dallamos voltából következik. Verlaine nemcsak klasszikus formájú verseivel kelti fel Tóth Árpád érdeklődését. A szimbolista Verlaine erős zeneiségű költeményei is megfogják szépérzékét. Itt már nemcsak a könnyed, légies forma, de a zeneiség hangulati visszaadása is izgatja. A *Chanson d'automne*, *Soleils couchant* és a *Clair de lune* megejtő finomságú Verlaine-i dallamát nagyszerűen kihozza, bár ezek is keményebbé lesznek magyar alakjukban. A hangulatot azonban tökéletesen visszaadják. Az *Őszi chanson*-ban az egyhangú, szomorú őszi hangulatot épügy mint Verlaine, a mély »o« hangok monoton ismétlődésével érzékelteti. Mig azonban Verlaine-nél a hangulatnak melanchólikus lágyágát a sűrűn egymásután következő »l«-ek festik alá, addig Tóth az l-eket j-kkel keményíti, azonfelül különös erőt, keménységet adnak a versnek »t« és »k« hangjai:

Les sanglots longs

Des violons

De l'automne

Blessent mon cœur

D'une langueur

Monotone.

Ősz húrja zsong

Jajong, husong

A tájon,

S ont monoton

Bút konokon

És fájón.

30. Tóth A.: Lélektől lélekig. L. L. 8.

A *Chanson d'automne* aequivalens akusztikai visszaadása a magyar műfordítási technika egyik legbravurosabb vívmánya. Ez a Verlaine-i dallam többször felcsendül Tóth költészetében. Nála azonban az ilyen szuggesztív zeneiségű verseket sem nevezhetjük szimbolista költeményeknek. Inkább fest és farag, mint csak zenét adó verseket ír. Versei erős Verlaine-i zeneiségük mellett is plasztikus, határozott képeket tárnak elénk. (Őszi beszélgetés. L. L. 28.) Nála a zeneiség nem egy bizonyos lelkiállapot kifejezését szolgálja. Inkább próbálkozás ez egy érdekes forma átültetésével. És nem is megy tovább. Formaérzéke nem engedi, hogy a szimbolisták erősebb hatást gyakoroljanak költészetére, bár erősen érdeklődik utánuk és igyekszik ellesni jellemző tulajdonságaikat, hogy azután a saját műfordítói technikájával a magyar nyelvbe átültesse őket.

Egy — a correspondance és az átlégiesített érzéklések alapján nyugvó — új életszemlélet, továbbá a stilisztikai nehézségek izgatják fantáziáját mikor lefordítja Rimbaud *Voyelles* című szonettjét, ezt a hangokkal, színekkel való fantasztikus játékot.

Mallarmé, a »szimbolizmus szuggesztív macacsságú, dogma-kiszabó pápája«³¹ szépségkultuszával kelti fel érdeklődését. Jellemző Tóthra, hogy ettől a költőtől, kinek versei legnagyobbbrészt az érthetlenségig zavarosak, a legvilágosabbat fordítja le (*Les fenêtres*), melynek határozott, élénk képei szinte a parnasszusiakra jellemző plaszticitással birnak. Mallarmé nem hat Tóth költészetére.

Mint ember és mint költő Albert Samain áll legközelebb Tóth lelkéhez. Baudelaire után tőle fordít legtöbbet. Szinte azt lehetne mondani, hogy önmagát találja meg ebben a rokonsorsú, rokonizlésű költőben. Samain, bár a parnasszusi iskola hatása is meglátszik költészetén, tipikus szimbolista. Már verscímei is elárulják, hogy a való,

31. Tóth A.: Ö. v. 179.

*
reális világtól elvonatkozva él. Mesterséges világot teremt magának, az életet víziókon keresztül látja. Ezt mutatják az ilyen címek: *Au jardin de l'enfante*. Ezt Tóthnál is megtaláljuk. Az ő címei is jellemzőek: *Hajnali szerenád, Lomha gályán.* Álomvilágba vezet a költő, a mindennapi életen túl levő dolgokról beszél. Lomha gályán evez az álom tengerén. Sem Samain, sem Tóth nem akarják az életet a maga teljességében visszaadni. Mindketten aránylag keveset írnak. A naturalista, realista írók oeuvre-je mindig terjedelmesebb, mint azoké, kiknél a téma, az élmény erősen szublimálódik, mint Tóthnál is. Minthogy nem a reális életet akarják visszaadni, igazi tárgyuk maga a költészet. Mindketten parnasszusiak abban, hogy a költészetnek nem adnak komoly célt, nincs meghatározott szociális programjuk. Önmagáért művelik a poézist, melynek tárgya az »Én«. Mindkettőjükre jellemző a kerek szerkesztési mód, erős zeneiség, a szavak hangulatkeltező titokzatos zsongása, a ritmasokkal, rímekkel való játék. Témáik rendszeren másodlagos élmények, melyek azonban az élet valóságával hatnak. Témákért szívesen fordulnak a történelmi múltba. De történelmi képeik nem a Victor Hugo-féle tableau-k. A történelemnek finomkodó, gyöngéd motívumait dolgozzák fel. Mindkettőjükre erősen jellemző valami túlfinomult, állandóan jelenlevő erotika, miről Tóth-al kapcsolatban a továbbiakban lesz szó. Samain és Tóth költészetében egyaránt nagy szerepük van az ujjaknak. Szemükben a lelkifinomságot reprezentálják a vékony, szép ujjak. — Verseik sohasem lokalizálhatók, időn és téren kívül állanak, ezáltal örökérvényűek, klaszszikusok lesznek. Tóthban több a realitás, mint Samainben. Költészetében a modern élet is gyakran szolgál képanyagként. Samain és Tóth számára az élet nagy színpadi játék. Az életnek ez a színpadként való felfogása már a biedermeier-művészet-

ben megvan, azonban sokkal tragikusabban, mélyebben. Samain és Tóth, mint a szimbolisták legtöbbszörre, csak gyönyörködnek az eléjük táruló képekben. Az élet kontúrjait igyekeznek elhomályosítani, ami szintén szimbólikus vonás. Erősen jellemző mindkettőjükre a nagy szépségkultusz és a formaimádat. Samain az egyetlen költő, kitől Tóth egy-két képet, hasonlatot is átvesz. Ilyen pl., mikor emlékeit antik gyűrűhöz hasonlítja:

Lapidaire secret des soirs quotidiens
Taille tes souvenirs en pierres précieuses
Et fais-en pour tes doigts des bijoux anciens.
(Samain: Retraite.)

Emléked már oly ódonan aranylik...
Ha este véle búsan bibelődöm
Már úgy csillantja lelkem, mint nagy, antik
Gyűrűjét agg kéz, reszketőn, tűnődőn...
(Kincs. H. sz. 19.)

Samain *Soir de Printemps* című verséből veszi át a *Gesztenyefa pagoda*-ban szereplő »halk Veronika-kéz« kifejezést.

Francis Jammes élénk, meleg színeivel, plasztikus, biblikus hangulatú, nemesen egyszerű képeivel nyeri meg tetszését. Szereti Jammes-ot, ami természetes is, hiszen oly tulajdonságokat egyesít magában, miket Tóth a jó költőtől megkíván: világosságot, egyszerűséget, melegséget. Szereti, de hatása alá nem kerül. Ami természetes is, hiszen távol áll attól a szó-szoros értelmében vett vallásosságtól, ami Jammes-ot annyira jellemzi. Azonkívül a primitív gyermekiességet affektáló hang is távol áll Tóthtól. Költészetük úgy formai, mint tartalmi tekintetben erősen különbözik egymástól.

A németektől aránylag keveset fordít és német hatás egyáltalán nem mutatható ki költészetén. Goethe közel áll hozzá. Mint ahogy Trostler is mondja: mindazok közül, akik Goethe körül versen-

X!

genek, Tóth Á. találja el az igazán Goethe-i hangot és árul el mély rokonságot Goethe lírai megnyilatkozásaival.³²

Goethe *Über allen Gipfeln...* című versét épügy, mint Verlaine *Chanson d'automne*-ját finom zeneisége miatt fordítja le a hangulat tökéletes visszaadásával.

Rainer Maria Rilke »Archaikus Apollótorzó«-ja Tóth szerint »az új líra egyik lehibátlanabb' zengésű remeke« és ez ösztönzi arra, hogy magyar nyelven is lehető legtökéletesebben megörökítse.

Az angolok már sokkal mélyebben érdeklik. Körülbelül az a viszony fűzi hozzájuk, mint a franciákhoz. Itt is azok vonzzák, kik a forma és szépségkultuszban rokonai. Ezért fordul John Miltonhoz, a XVII. századi nagy angol költőhöz, ki Olaszország változatos szépségeit örökíti meg különös hangszerelésű versekben. »Il penseroso«-ja páros rímű, nyolc szótagú sorainak, monotonságuk által szuggesztíven ható zeneisége csendül fel Tóth »Aprilisi capriccio«-jában.

A romantikusok közül az »Ős Szépség«-et kereső Byron-tól *Childe Harold* előhangját és búcsúját fordítja le. Költészetére nem hat. — A másik romantikus, Shelley extatikus, forró érzelmeit szigorú korlátok közé szorító, gondosan csiszolt formáival kapja meg. Talán a formánál is jobban vonzzák azok a szelíd, finom bájjal teli képek, melyekkel Shelley költészetében oly gyakran találkozunk (»S édes bimbónyáj legel a napon«), amik annyira rokonok Tóth bájos képeivel.

De legközelebb John Keats-hez áll. Ehhez a fiatalon tüdővészben elhunyt költőhöz, épügy mint Samain-hez, sok rokonvonás fűzi. Életét, mint Tóthét, a szépségek és fájdalmak kettőssége jellemzi. A költészet szépsége, a meg-nem-értettség fájdal-

32. Josef Trostler: Goethe und die neuere ungarische literatur. Budapest, 1932. 18. l.

ma. Tóth sokat tanul Keats-tól, kinek körülbelül az a szerepe az angol költészetben, mint Gautier-nak a franciában. A Part pour l'art megteremtése. Ahogy Gautier hatása alatt a parnasszusi iskola fog kifejlődni, úgy Keats az angol prerafaeliták előfutára. Tóthra erősen hatnak raffinált keresettséggel kifaragott, élénk színektől, nehéz illatoktól terhes versei. Ez a hatás legtisztább és legkönnyebben észrevehető Elégia egy rekettve-bokorhoz³³ című költeményén, melynek egyes részei erősen emlékeztetnek Keats friss, gazdag és mégis valami ópiumos hágyadtságot lehelő természeti képeire. Vannak versei, hol a külsőségek után egyaránt lehetne Gautier, Baudelaire vagy Leconte de Lisle hatására következtetni, de a vers hangulata, atmoszférája leginkább Keats-re emlékeztet. Ezekre a költeményekre az a szépségektől, pompás, gazdag dekorációtól súlyos atmoszféra jellemző, ami ilyen összeállításban csak Keats-nél van meg (Szeptemberi szonett. H.sz. 39, Szobák H.sz. 46.). Látszólag jelentéktelen, de Keats hatására erősen jellemző adat, a Tóth költészetében annyiszor szereplő méz-szín, méz-íz. (A szerelmet »csillagokból szűrt titkok lépesméz«-ének nevezi, a távoli autóberregés »mézbe szédülő muslica hang« [Aldott nyári délután. L. L. 65.], »Bibormézű ital«, »mézszínű nap« [Oh, napsugár. L. L. 61.] stb.). Keats-nél is léptenyomon találkozunk a »Méz«-zel kapcsolatos kifejezésekkel és ezeknek is nagy részük van annak a bizonyos »édes-súlyos« keatsi hangulatnak aláfestésében. Általában Keats és Tóth költészetére egyaránt jellemző a tündöbajos embernek a meleg, napos, exotikus Dél utáni vágyakozása. Tóth ilyen tárgyú versei erősen emlékeztetnek Keats hasonló költeményeinek hangulatára. Keats azonban elsősorban a szépségek költője Tóth szemében. »A Szépség angyali tisztaságú énekesé«-nek nevezi. Természetes,

33. Az öröm illan. 24.

hogy *Ode on a grecian urn* című versét lefordítja, hiszen ez az óda nem más, mint a szépség apotheózisa:

Beauty is truth, truth beauty, — that is all
Ye know on earth, and all ye need to know.

A Szép: igaz s az Igaz: szép! sohse
Ahítsatok mást, nincs főbb bölcsesség! 34

A Viktória-kor nagy preraphaelita költője, a »ki-fejezéssel örök, drámai harcot vívó, a legkönnyedebb versben is sziklákat görgető« Browning is közel áll a formaművész Tóth Árpádhoz anélkül, hogy hatna rá. (Az utóbbi évtizedek magyar költői közül Browning csak Babitsra hat.)

Egyenként nem hatnak a preraphaeliták Tóthra. De az iskola művészetfelfogásának bélyege rajta van költészetén. A preraphaeliták elsősorban intellektuális költők és mint ilyenek, az ész uralma alatt állnak. Minden törekvésük arra irányul, hogy a vers formailag, hangzásilag minél kifejezőbb legyen és képeik minél eredetibbek, váratlanabbak és meglepőbbek. Ezért kedvelik sokkal inkább az allegóriákat, mint a szimbólumokat. »A szimbólum együtt születik az élménnyel, az allegória intellektuális munka eredménye, az egyenlet ismeretlenje, melynek megtalálása logikai örömet okoz. Ez a logikai öröm az intellektuális költők sajátos hangulati varázsa.«³⁵ Tóth preraphaelita elődeihez hasonlóan sokkal szívesebben alkalmazza az allegóriákat, hasonlatokat, mint a szimbólumokat. A szimbólumok nem eléggé határozottak, körülírtak az ő ízlésének, míg ellenben a hasonlatokról így ír: »A hasonlataikkal ható versek a legművészebbek, szinte észrevétlenül, kielemezhetetlenül, asszociációk rejtélyes felrajzolásai

34. Tóth Á.: Óda egy görög vázához. Örök virágok.

35. Szerb Antal: Az intellektuális költő. Széphalom, 1927.

val zsongítanak el, ringatnak bele abba az édes, furcsa trance-állapotba, melynek kimesterkedése miatt értékes és érdemes dolog a csilingelő szavaknak ez a drága művészete: a poézis.«³⁶ Intellektuális költő, tudatos nyelvalkotó volta és szépségkultusza teszi őt a prerafaeliták rokonává. A prerafaelita iskola hatása Tóth költészetében összeolvad a vele sokban rokon parnasszusi iskola hatásával.

Wilde »Ballade of Reading Gaol«-jának fordítását külön kiadásban adta ki. Érdekes terméke ez a ballada Wilde művészetének. Szinte elképzelhetetlen, hogy ez a túlfinomult, dekadens, arisztokratikus költő írja ezt a nemesen egyszerű, csodálatosan realiztikus balladát. Az a Wilde, kinek költészete a szépségkultusz betetőzése, ki annyira túlfinomítja verseit, hogy azokból minden élet, minden tartalom kivesz, csak a tündöklés, az üres csillogás marad meg, képes egy ilyen élettől, természetességtől duzzadó remekművet létrehozni. Igaz, a lélektelen külsőségek levetkezéséhez, a realitás megérzéséhez két évi fegyházi életen kell átvergődnie. Ennek a két évnek szenvedései teszik őt emberibbé, mélyebbé és képessé a readingi ballada megírására. Egyszerű, dísztelen ballada-forma, távol a prerafaeliták cikornyás, mesterkéltségétől. Tóth fordítása a legtökéletesebb, amit magyar nyelven el lehet képzelni. Miért fordítja le ezt a balladát? Célja ezzel is ugyanaz, mint fordításaival általában. Örökértékű remekművet magyar nyelven megszólaltatni. És még egy. A műfordítás »mesterségbeli vívmányait« akarja ezen az erre annyira alkalmas versen kipróbálni. A középrímekre lecsapó egytagú hármásrímek, az »egyhelybenjáró« ritmus mind tökéletes hűséggel, az eredetivel teljesen egyezően evokálják az örökösen körben haladó rabséta egyhangú monotonosságát. Tökéletes fordítás, talán

36. Tóth A.: Szilágyi Géza: Neked írtam. Nyugat, 1911. március 16.

túlságosan tökéletes. A »tóthárpádi« tulajdonság, a »mesterségbeli vívmányok« túlzott alkalmazása itt is jelentkezik. Fordításai, mint már említettük, sokkal tömörebbek, keményebbek az eredetinel. Ez legkiválóbb Keats-fordítónkká teszi, mert Keats tömör keménységét felülmúlni szinte lehetetlen. De a »Readingi fegyház« ez által veszít eredeti, primitív egyszerűségéből. Ez természetesen nem ront a ritmuson, a képek hűségén, de mégis érzünk valamit, ami Wilde-nél nincs meg. Ennek elsősorban az az oka, hogy saját művészi eszközei túlsúlyba jutnak a Wilde-éi fölött. Bizonyos fokig a magyar nyelv természete is szerepet játszik a mesterkelt hatásban, mit a ballada egyes helyei reánk gyakorolnak. Az angol nyelvnek feltűnő sajátsága a sok apró szó. Tóth, ki mindig tökéleteset akar adni, ragaszkodik ahhoz, hogy ezt a sajátságot a fordításba is átvigye. A sok apró szó nemcsak szokatlanul hat nyelvünkben, hanem a balladát is keményebbé teszi. Alljon példaként a következő szakasz:

He did not wring his hands nor weep,
 Nor did he peek or pine,
 But he drank the air as though it held
 Some healthful anodyne,
 With open mouth he drank the sun
 As though it had been wine!

Kezet nem tördelt s könnye se hullt,
 S nem volt se vad, se mord,
 Csak itta a langy lég lágy italát,
 Mint melybe mák leve forrt,
 S nyílt szájjal itta a napot,
 Mint drága isteni bort.

Mint a fenti idézetből is kitűnik, Wilde-nél nem találjuk meg azokat a Tóthnál oly gyakori, szuggesztív erejű alliterációkat (csak itta a langy lég lágy italát), melyek által a hangulat mindenesetre

erősebb aláfestést kap, de érezzük a tudatos nyelvformálást, a poeta doctus munkáját. Erezzük Wilde művében Tóth Arpádöt. Ilyen apró túlzások azonban nem változtatnak a fordítás kiválóságán és Tóth fordítói munkássága épen olyan örökértékű, mint azok az eredeti remekművek, melyeket nyelvünkön megszólaltat.

Azonban nemcsak a külföld költői között talál rokonlelkekre, követendő példákra, nemcsak idegen hatások érezhetők költészetén. Tóth bármennyire a nyelv, a költészet előrehaladásáért küzd is, bármennyire igyekszik is eltanúlni a költészet új vívmányait, sohasem szakad el a magyar költészeti hagyományoktól. Nagy érdeklődéssel, rokonszenvvel fordul a magyar költői múlt felé és nemcsak tanulmányaiban, kritikáiban hangsúlyozza a hagyományokhoz való ragaszkodás szükségességét, ő maga is az ősi alapokra épít. A Nyugat első generációját általában jellemzi ez a költő-ösökhöz való ragaszkodás, az elődök tisztelete, kultusza. Verseken idézik fel emléküket, keresik és hangsúlyozzák velük való rokonságukat.

A múlt század költői közül Arany Jánoshoz érzi magát legközelebb. Aranyhoz, a »szemérmes-lelkű« ~~formaművészhez~~, ki, mikor az élet csupa vér és iszonyat, »szent rímeket farag, drága mankót, bénult lelkeknek meghitt gyámolául«, ki épúgy mint Tóth, a költészethez menekül, a költészetnek él, a költészetén keresztül bátorítja csüggedő embertársait (Arany János ünnepére. Ö.i. 15.).

Vajda Jánoshoz, kinek egész költészetén végighúzódik a schopenhaueri »egyedülvalóság« gondolata, szintén közel áll. Vajda épúgy, mint Tóth, társtalan a nagy mindenségben örök bánatával. Ugyanaz a Nirvána utáni vágy jelentkezik verseiben, legtöbbször természeti képekbe elosztva.

Nem véletlen az sem, hogy Csokonában látja másik ösét. Külső kapcsolatok is vannak köztük.

mindketten debreceniek, mindketten tüdőbajjal betegeskednek. A Nyugatosok, különösen Ády, szívesen emlegetik a Csokonai rokonságot. Míg azonban Ády a kitagadott, megnemértett, borozó és sajátképerre formált Csokonait énekli meg, addig Tóth, a parnasszusi költő tudós érdeklődésével, a formaművész, a sok minden után érdeklődő, nagyműveltségű, »nyugatos« Csokonait veszi észre. Saját magát találja meg benne. Jellemző Tóth Árpádra Csokonaihoz írt szonettje. Kiválóan mutatja ez a vers azt a mély beleérző képességet, amellyel meglát egyes korokat és elmélyed egyes írók stílusába. Hérédia szonettbe sűrített tanulmányaira emlékeztet ez a kis költemény. Meglátja a rokokó Csokonait, »ki kósza farsang víg kulacsát itta s gráciák kezébe tette sorsát«. Majd a preromantikus költőt idézi, ki »új fájdalmak méla titkát érzi«. Rokokó hangulatú szavakkal, mithológiai képekkel szól a tüdővész Csokonairól. Végül megszólal a parnasszusi költő hangja: »S még görnyedtél egy édes rím felett« (Csokonai. Ö.i. 20.). A formai kérdések iránt erősen érdeklődő költő »ízét« érzi a rímnek. Egy verses regényt is tervez, melynek invokációját Csokonai Vitéz Mihályhoz írja. A regény csak terv marad. Invokációja azonban (erősen) erősen jellemző Tóthnak Csokonaihoz való viszonyára (Invokáció Csokonai Vitéz Mihályhoz, Debrecen, 1913. L. g. 13.).

(Berzsenyi) Dániel formaművészetével vonzza. Hozzá írt szonettje szuggesztíven idézi Berzsenyi klasszikus reminiscenciákkal díszített nyelvét, továbbá a multakban kalandozó, preromantikus költőt is. Ebben a szonettben is megtaláljuk a szavak tudatos rendezőjének, a parnasszusi Tóthnak beleérzését Berzsenyi költészetébe:

S szolgálid félve és juházva vártak:

A bús magyar szók. ³⁷

37. Berzsenyi. Ö. i. 18.

Tóth sokkal erősebb egyéniség, semhogy kortársai jelentősebb hatást gyakorolhattak volna rá. Még Adyt is csak egy-két verscímében, mondatában, kifejezésében érezzük, mint pl.: »Amíg a csókot megtaláltam«,³⁸ »Ifjonti jók mulásán«,³⁹ »Cécós szavak csatája«,⁴⁰ »Asszonyzagú, jó tavaszi gyönyör«, »Őszi férfi-jaj«,⁴¹ »Az első bús férfinyugalom«. ⁴²

Némi Babits-hatást kereshetünk költészetében, különösen forma szempontjából. Tudvalevő, hogy Babits és Tóth írják a legtökéletesebb szonetteket. Feltűnő Babits-hatást mutatnak *A rabról, aki király volt*⁴³ című versének egyes sorai, mikor a távol ifjúságot Áfrikánál Áfrikább, forró, bizarr tájnak nevezi, melynek fénylő, derűs vidékeire visszavágyunk »Ott csodapálmák közt szeliden ringott hintaágyunk«. A prerafaeliták többször Babits-on keresztül hatnak rá. Ilyen közvetett hatást érzünk a következő sorokon:

Hajoljon rád s legyezzen álmos, álmos, halk dalunk
Mint szíromhullató, setét, nagy mákonyos virág... ⁴⁴

Helyenként mintha Juhász Gyula hangját is hallanók. Ez leginkább magyarhangulatú verseire vonatkozik. Ugyanazzal a csendes, önmagát tépő, minden támadó keserűségtől mentes magyar bánattal találkozunk itt, ami Juhászt is annyira jellemzi. (Aquincumi koresmában. Ö.i. 35., A tejút alatt. Ö.i. 40.) Juhász mélabús, melanchólikus hangulatú alföldi képei hathattak Tóth egy-két ifjabb-

38. L. L. 83.

39. L. L. 81.

40. Óh napsugár. L. L. 61.

41. Takarodó. L. L. 91.

42. Amíg a csókot megtaláltam. L. L. 83.

43. H. sz. 48.

44. H. sz. 48.

kori versére is. Ezt a hatást konkrétan kimutatni nem lehet, inkább sejtjük, érezzük, mikor ilyen sorokat olvasunk:

Jártál-e mostanában csendes tarlókon este,
Mikor csillaggal ékes a roppant, tiszta tér,
S nagy, lassú szekerek ballagnak haza, messze,
S róluk a szénaillat meghalni visszatér. 45

A Tóth Árpád prózai munkásságából kivilágló költői felfogása alapján és abból a viszonyból, mely őt a külföldi és magyar költőkhöz fűzi, könnyen megállapíthatjuk, hogy mit akar mint költő, mit kíván meg az ideális költészet nevében másoktól és önmagától.

Tóth Árpád elsősorban formaművész. A klasszikus, határozott forma embere, ki nem tűri a pongyolaságot, formai szabadságot. Kedvenc költői mind a határozott formát kultiválják, legtöbbször a szonettet. Ha fordít is szimbolistáktól (Mallarmé), legvilágosabb, leghatározottabb versei közül választ. A határozott forma mellett megkívánja a plasztikus, világos, gondos munkával kidolgozott képeket, a mondatok, a szavak, rímek csiszoltságát, tökéletességét, alapos megválogatottságát, a tökéletes ritmust, hibátlan zeneiséget.

Mindezek alapján természetes, hogy rossz szemmel nézi a szimbolizmus vívmányait: a pusztán szuggeszióan alapuló, értelem helyett az érzékekhez szóló költészetet és a szabadyersetet. De mint tökéletes nyelvművész, ki a nyelv fejlesztését, gazdagítását, hatékonyá tevését mindig szem előtt tartja, nem elfogult az ízlésével ellenkező áramlatokkal szemben sem. Így a szimbolista nyelvben is meglátja azt, ami hasznos és szükséges a nyelv továbbfejlesztésére (szavak szuggesztív zeneisége, alliteráció, a correspondance különböző meg-

45. Őszi kérdés. L. g. 67.

nyilvánulásai, stb.) és felhasználja őket költszetében.

Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy ez a külsőségekre, kidolgozottságra törekvő költészet hideg ész-költészetté válik. Tóth bármennyire ragaszkodik a legapróbb nüanszokig csiszolt formához, elítéli az önmagáért való művészetet, ami szemében nem más, mint a »hazugság apotheozisa«. Az a művészet, mely az élet konkrétumaitól teljesen elfordul, hogy csupán a szépségnek áldozzon, üres és céltalan. Amint másoknál nem szereti ezt, úgy önmaga is távol áll tőle. Tóth Árpád költészete: legtökéletesebb formában legőszintébb líra. A lélek mélyéről felbuzgó szenvedésekkel teli, könnyes líra, ~~ami a hideg, kidolgozott formát átmelegíti.~~ Egész művészetfelfogására jellemző az a nyilatkozat, amit Oláh Gábornak tesz: »Adyt már nem lehet tovább fejleszteni, az utána jövő magyar költőknek az ellenkező irányban kell haladniuk: Babits irányában, nagyobb formaművészettel, finomabb gondnal. Ady mintha rögtönözne — az utána jövőknek ki kell találniuk a szépséget, — gond, keresés, munka, erudíció révén.«⁴⁶

Tóth Árpád formai készségét munkánk folyamán többször hangsúlyoztuk és fővonásaiban meg is világítottuk. Művészi szabátosság, tökéletesség, lelkiismeretesség jellemzi minden egyes versét. Nem beszélve a már sokat emlegetett újszerű tömörségről, a zárt klasszikus formákról, meg kell még említenünk költeményeinek monumentálisan ~~elégikus voltát.~~ Egész költészetére jellemző az a nagyfokú, mélyről jövő ~~elégikus áradás, ami erősen~~ konstruált formáiba zárva olyan monumentális jelleget ad költészetének. (Evokáció egy csillaghoz. H. sz. 42., Elégia egy rekettyebokorhoz. Ö.i. 24.)

Stílusa legbensőbb valójában impresszionista stílus. Az impresszionizmus egyéniségére is jel-

46. Oláh G. szíves magánközlése.

lemző. Könnyen reagál pillanatnyi, külső benyomásokra, melyek azután erősen befolyásolják hangulatát. Egy éjszakai eső a legsötétebb gondolatokat váltja ki belőle, mindent végérvényesen rossznak, sötétnek lát. Azt rajzolja, amit egy pillanatban összbenyomásként felfog, sohasem úgy, ahogy az a valóságban van. A vers zeneisége által is érezteti a sötét, súlyos hangulatot. Az egymást követő mélyhangok, a dobpergésszerű ritmus, mintha Chopin egyik prelúde-jének evokációja volna, — a sziklás tengerpart esős éjszakájának monoton muzsikája:

Éjfél. Zokognak tompán, szaporán, feketén
Az ablakok: minthogyha szomorú ujjak vernék,
Valami züllött lélek kerüli siri vermét,
Vagy induló pereg gyászdobok szövetén. 47

Máskor ellenkező végletbe vág. A vidám, egészséges tavaszi reggel ujjongó örömmre ragadja, szagatott, rövid sorokban fejezi ki vidám boldogságát és fantáziája a legszebb, legeredetibb impresszionista képeket teremti:

Egy eke új vasa lobban
A napban toronyiránt,
Hurrá, paraszti ruhában
Az Uristen ott maga szánt! 48

A természetet sohasem írja le reálisan, sohasem ad oly képet, amit mindnyájan úgy látnánk, mint ő. A természetből csak annyit vesz észre, amennyi közvetlenül érdekli, ami érzelmein keresztül momentán hat rá és olyan színekben, formában adja elénk, amilyenek ő látja, érzi. Keresi az exotikumot, mint a francia szimbolisták. A virágzó gesztenyefa pagodává nő szemében, melynek lombjai közt lévő zeg-zugok mind szentélyüregek, ahol

47. Éjféli litánia. Ö. i. 63.

48. Uton. L. L. 77.

»apró virágoszlopok halvány ivor színe lobog«. ⁴⁹ Az őszt pompás, buja zsarnoknak látja, ki előtt mélyen hajladozva, halkán imázva mormognak furcsa dervisei, a zöld kaftánú bús thuja-fák. ⁵⁰ Ez a benyomásokra könnyen reagáló, hangulatokat rögzítő fantázia pillanatok alatt óriási területeket képes befutni, mindenütt csak a felszínt érintve, a feltűnő, karakterisztikus vonalakat, színeket, képeket kiragadva, a zenét, a ritmust érzékelve, rohanva... rohanva hosszú szakaszokon, egymásba folyó sorokon keresztül, pont, megállás, pihenés nélkül... (Március. Ö.i. 42., Április. Ö.i. 5.) Impresszionista stílusára erősen jellemző *Áprilisi capriccio* ⁵¹ című verse is. A vers mondanivalója: a szociális érzés, túlmegy a pillanatnyi benyomáson, de az, hogy a szegényeket egy hangulat hatása alatt tekinti testvéreinek, továbbá az, hogy táj-színei legalább annyira érdeklik, mint szociális érzései, impresszionista szemléletre vallanak.

«Ez az impresszionizmus verseinek felépítésében, belső kompozíciójában is megnyilvánul. Versei nem a logika parancsa szerint alakulnak, mint azt a klasszikus költészetben látjuk. Legtöbb verse monológ. Önmagát vagy valamely tárgyat szólít meg és ezzel kapcsolatban megindúlnak gondolatai, messze elkalandoznak, majd ismét visszatérnek a kiindulási ponthoz, hogy újból eltérjenek tőle és nagy területeket járjanak be. Erre mutat pl. *Lámpafény* című verse. ⁵² Megszólítja lámpáját, a »szelíd, furcsa törpét«, ki egész nap vár rá és kivel most jólesik együtt lenni, kizárva a világot. Erről eszébe jut, hogy holnap újra kezdődik a harc, »a fájó kényszer: élni!« Végiggondolja a nappali robot különböző megnyilvánulásait, majd visszatér a lámpá-

49. Gesztenyefa pagoda. Ö.i. 61.

50. Szeptemberi szonett. H. sz. 39.

51. L. L. 40.

52. L. g. 40.

hoz, boldogan konstatálja, hogy most nyugodtan, gond nélkül tünődhet a lámpafény mellett. »Velszi« hercegnek képzeletét magától, Indiában jár, vadászni készülődik. És egyszerre végtelen messziről zsongva közeledik a valóság, ráébred, hogy ki és hol él, eszébe jut az ócska lámpa, ahonnan kiindult ez a vers és befejezésül ismét hozzászól: »Aludjunk ócska lámpa, fuvaljon ránk a béke.« Tehát logikailag a vers nem mozdult kiindulási pontjából, mikor a képzelet már több hullámot bejárt.

Költői stílusának jellegzetes sajátága a képek túlzott alkalmazása. Néha szinte mesterkéltnék érezzük képhálmózásait. Ez, mint már említettük, a prerafaeliták és a franciák közül Samain költészetéhez hozza közel. Tőlük tanulja az eredeti, meglepő képek sűrű alkalmazását. A magyar irodalomban csupán Adynál és Prohászknál találkozunk annyi eredeti képpel, mint Tóthnál. Ezekben a képeken erősen érezzük az intellektuális munkát, de frissességükkel, szokatlanságukkal kellemesen hatnak az olvasóra. Ilyen pl. mikor a Halálról beszél, ki a boldog, édes, életlehelő nyári délutánt szintén élvezni akarja:

Nem jön felénk. Valahol
Ledült heverészve,
S míg csontajkát csiklandja
Szellők édessége,

Bordái közt bebókol
A reves homályba,
S kigyúl mint egy piros szív,
A pipacs virága. ⁵³

Ehhez hasonló képekkel lépten-nyomon találkozunk költészetében. Tóth azonban nem elégszik meg azzal, hogy képeinek csupán eredetiségük adja meg hangulati varázsukat. Szívesen használ a költészetben általában szokatlan kifejezéseket, melyek legtöbbszörre a modern élettel függenek össze és ezáltal eredetiségük fokozódik. Így pl. a Hajnalt nagy impresszionistának nevezi, ki új rajzlapját kifejezti az égen és miután ezüst ónnal, enyhekékkal

53. Áldott nyári délután. L. L. 65.

megfesti az isteni képet, a nagy aranyrajzszőggel, a Holddal az ürbe tüzi.⁵⁴ Egészen bizarr hatást ér el a technikai műszavak alkalmazásával: »Jó gépem adamantin szárnyán zengett a drót, mikor lecsavartam a gravitációt.« »Szigetelő keztyűim lehúztam csendesen és reggelre meghaltam egy villamos hegyen.«⁵⁵ Valami különös, irreális hangulatot árasztanak ilyen fajta képei, melyek hidegek, nehezen érzékelhetők, csak egy hajszál választja el őket a teljes »elintellektualizálódás«-tól. Az intellektuális költőnek bizarr hangulat teremtésére irányuló törekvése nyilvánul meg akkor is, mikor teljesen antik tárgyú, antik hangulatú képeibe idegen, modern szavakat, kifejezéseket visz, vörös bedékkert, ínomka misszket emleget (Óh romok! L. L. 69). Költészetében polgárjogot kapnak a nagyvárosi élet sokszor idegenhangzású új műszavai. A lokál és a bár, a charleston és szaxofón, a jazz és a reklámlámpák mind helyet kapnak a »Magas Lírában«. Az autó, a garázs, rádió és telefon, repülőgép, szigetelő keztyű mind hangulati értékkel bírnak ebben a költészetben. A »correspondance«-al áll kapcsolatban bizonyos hangulatoknak különös, szokatlan képekkel való evokálása. Szugesztíven hat a holdvilágnál való ábrándozásnak, a reális világból a fantázia tájaira való elkalandozásnak modern képpel való érzékeltetése:

J.A. Udvarnák
haha a
bizarr!

Autó vesz fel, — varázsból
Kovácsolt kék fogat, —
S a bánatos garázsból,
A földről elragad.⁵⁶

Zolnai Béla mondja róla, hogy mennyire karakterisztikusak verseinek címei, melyek az idegensza-

54. Hajnali szerenád. H. sz. 59.

55. A Marson. L. L. 51.

56. A hold leckéje. L. L. 49.

vak »legváltozatosabb hangulatskáláját« tartalmazák. Klasszikus görögös hangulatú (Philoklet), finomkodó francia zenéjű szavak (Esti szonett, Intérieur, Retraite, Hajnali szerenád.), a modern metropolis világvárosi szótárából (Orfeumi elégia).⁵⁷

Képanyagát azonban nemcsak a természetből, a modern életből, fantáziájából veszi, de gyakran szerepel mint ilyen, saját teste is. Ez a saját testének vonalaiban, dekadens szépségeiben való gyönyörködés velejár a költő erős individualizmusával, és van benne valami egészen kifinomult, Spranger értelmében vett, szépségkultuszából következő erotika. Dekadens vonás, hogy testének nemcsak szépségeit, de félszepségét, betegségét is észreveszi és költői témaként használja. Vannak versei, melyekben hosszú szakaszokon keresztül csak kézmozdulatairól, elgyötört arcáról, törődött ajkairól, a szörnű lelki kínok által torzára csavart »szép« ujjairól beszél. (Esti könnyek. H. sz. 13.) És mindenütt az árva, bús, fáradt jelzők kíséretében:

És árnyam, az égi útra kentet,
Elnézem majd merőn, míg fáradtan pihen meg
Torz válla egy kövön s nagy karja sárba fittyen...⁵⁸

A finom, fáradt, bús »tóthárpádiás« jelzők sokszor egészen légiessé, alig észrevehetővé, jóformán csak a sorok közül kiérezhetővé szublimálják ezt a zavart. A testet, a lelket, a vonalat, a hangulatot az élettelen tárgyakba is beleérzi, azokba is átviszi a dekadens életérzést, dekadens formát. A törpe lámpa kerek olajtavából »áttetsző, gyenge vállát szomorúan szegi fel a lenge éji fény, a lágy olajvirág«.⁵⁹

Az erotika nemcsak dekadens ízt ad költészetének, hanem fantáziáján keresztül gazdaggá, szí-

57. Zolnai Béla: Az idegen szavak. Budapest, 1922. 19. l.

58. Légyott. H. sz. 10.

59. Légyott. H. sz. 10.

nessé teszi nyelvét, képeit. Észreveszi tavaszesté-
ken a tűzvirágos égmezőn nehéz brokátban sétáló
holdat. Fantáziája reggel leveti a fák törzséről a
sötétséget, »az éji rút csuhát«

S borzong a jó hűvösben meztelen
Az erdő, az örök, buja csuda:
Most, mielőtt pompás testét kitarja
Mindenkinek, nyújtózik hallgatag
S várja, hogy a vén, dús kéjenc a Nap
Aranyfésűt tűzzön nagy, zöld hajába. ⁶⁰

Mindent egybevetve Leőth stílusa híven tükrözi
modern hangulatú szavain, képein keresztül a kort,
melyben él, dekadens jelzőin keresztül pedig egyé-
niségét, életérzését. Mindezt pedig olyan formákba
önti, melyek már magukban véve is megragadják
érelklődésünket, felkeltik figyelmünket hangzatos
zeneiségük vagy keresett monotonosságukkal. Másod-
dik kötetének még legnagyobb részét klasszikus
formákban írt versek alkotják: ódák, elégiák, szo-
nettek. De már itt is feltűnik a költő formákkal
játszani szerető kedve, mit verscímei is mutatnak.
(Rímes furcsa játék. L. g. 35.) Következő kötetei
azonban már a legváltozatosabb ritmikájú költészet
tárják elénk. Rímei mindig kiváló hangzású, csi-
lingelő rímek, tökéletességük azonban nem vezet
monoton-sághoz, ami elsősorban a ritmus, a szótag-
szám ügyes, változatos rendezésének eredménye. A
rímek erős csengését — ami a folytonosságban
nagyon egyhangúvá válna és a barokk rímelést kö-
zelítené meg — tompítja a különböző lejtésű, ze-
néjű és szótagszámú sorok rímeltetésével. A hosz-
szabb, rövidebb sorok váltakozásából néha a leg-
bizarabb zenéjű verseket hozza ki. (Óh napsugár.
L. L. 61., Álarcosan. L. L. 71., Takarodó. L. L. 91.,
Április. Ö. i. 5.) A könnyed, játszi formát legjobban

az *Aprilisi capriccio* című verse mutatja.⁶¹ Érdekes, izgató itt a kontraszt a forma és a komoly mondanivaló között. Különös szuggesztív hatású hangulatot idéz fel a Baudelaire-től tanult visszatérő soros versformával *A bánat misztériuma*⁶² c. versében. Érdekes, hogy ezt a formát, amit oly ügyesen kezel és amiről oly elragadtatással nyilatkozik kritikáiban, csak ebben az egy versében alkalmazza.

Egyes költeményeinek ritmusán a népköltészet hatását érezzük. *Este a temetőn*⁶³ című verse pl. a népies, rigmosos kadenciákra emlékeztet. Ennek a költeménynek alapélménye valószínűleg a belé-fűzött »estima«, amely az egész vers ritmusát sugalmazta. A magyar népdal visszhangját is megtaláljuk egy-két versében (Széthullt légiókkal. L. L. 86., Elég volt a vágta. L. L. 103., Hivogató. L. L. 63.). Petőfi *István öcsémhez* című versének hatása határozottan érzik *Levél* című költeményének ritmusán:

Ha ez a levelem megérkezik,
Édesem, gondolj rám egy kicsit.
Képzeld magad elé: szivarozgatók,
Fáradt vagyok és csendes és nagyon elhagyott. ⁶⁴

Balassa Bálintra emlékeztet *Gyerekszemekkel*⁶⁵ című versének zenéje.

Általában Tóth egész költészetén érezzük, hogy mindent ki akar próbálni, mindent meg akar való-sítani, ami képzeletét megragadja, ami ízlésének megfelel, vagy aminek megvalósítását nehéznek találja. Ezért találkozunk nála a zeneiségnek, for-

61. L. L. 40.

62. Ö. i. 50.

63. H. sz. 40.

64. H. sz. 66.

65. L. L. 93.

máknak oly gazdag változatosságával. Ezért hat rá Verlaine muzsikáló költészete épúgy mint a magyar népdalforma, ezért próbálkozik épúgy Baudelaire visszatérő soros formájával, mint a Balassa-formával. A vers zeneiségét szolgálják gyakori »enjambement«-jai és az alliterációk szinte túlzott használata. Karinthy Frigyes írja róla: »Nála a dekoratív elemeknek, rímnek, ritmusnak, alliterációnak tartalmi értéke van.«⁶⁶ Valóban Tóth költészetében a dekorációk mind a tompa, reménytelen, örökös nagy szomorúságnak kifejezését, szuggesztív érzékeltetését szolgálják. Ezért annyira egyseges és egyéni a költészete, hogy egy sorából, sőt két egymásután következő szavából ráismerünk.

66. Karinthy: T. A. Nyugat, III. évf.

II. Költészetének lírai tartalma

1. Elsődleges és másodlagos élete. 2. Egészséges forma, beteges tartalom. 3. Plasztikus külső, elmosódó belső világa, világfájdalma. 4. Szociális állásfoglalása: a) Pacifizmus. b) Magyar problémák. c) »Bús jobbágyok sarja.« d) Viszonya a forradalomhoz. e) Gyűlölet és részvét. f) Pesszimista emberszemlélet. 5. Természetérzéke: a) Impresszionizmus. b) Elmélyülés. c) Világegyetem mint probléma. d) Pesszimista természetlátás. e) Tájképek. f) Szimbolizmus, correspondance. g) Városi természet. 6. Vallás: a) Egyéni vallásosság. b) Ady-szerű. c) Leconte de Lisle. 7. Szerelem: a) Vágyakozás és emlékezés. b) Magányosság.

Tóth Árpád, kinek költészetét annyi szín, annyi szépség jellemzi, egyhangú, szomorú, minden érdekes élmény, változatosság nélküli életet él. A reális valódi élet neki másodlagos élete. A szintelen mindennapiságból lelke a költészet világába menekül. A költészetbe önti mindazt a szépséget és gazdagságot, ami lelkéből kiárad. A poézis az ő igazi, elsődleges élete. Minden energiája művészetében érvényesül. A való élet számára nem marad egyebe, mint egy nagy adag passzivitás, szomorú rezignáció. Nála a poézis életcél. Minden más háttérben marad mellette. Ezért tud olyan nagyszerűt alkotni. Az élet fáj neki, csak szomorúság, szenvedés, lemondás a sorsa. De megvigasztalja a költészet. Az élet realitásait, az égető fájdalmakat mind egy szent cél, a költészet szolgálatába állítja. Annak a költészetnek szolgálatába, melyben minden megszépül, pompás, ragyogó lesz. Mert Tóth Árpád a Szépségek költője. »Mindvégig hű a költő igazi hivatásához, mely mégis csak a szépségek teremtése és amelyhez mind többé-kevésbé hűtlenek lettünk e káromkodó és nyersdalú korban.«⁶⁷ Mindent, ami körülötte van, amit lát és

⁶⁷ Babits: Tóth A. a költő. Nyugat, XXI. 22.

érez, megszépít, csillogó, bravúros formába önt, jól összecsengető rimekkel, gondosan válogatott szavakkal. Minden szép az ő szemében, hiszen a halál perspektívájából nézi az életet. A halálhoz közelálló ember szemével, kinek egyetlen, drága kincse:

Az élet halk virága,
Annak kéne örülni,
Szennyektől megtörülni. 68

Az életnek minden jelensége méltó arra, hogy a költő a legragyogóbb formába öntve örökítse meg. Lelke felülemelkedik a mindennapi élet kicsinyességein és ebből a magasabb szempontból mindent érdekesnek, szépnek, egyedülvalónak lát. Méltónak a művész tollára. Őt, az ízig-vérig művészt elsősorban nem a hangulat inspirálja írásra, hanem a művészi ambíció, hogy hangulatait megörökítse, formába öntse. Nála a legprózaibb fogalmak, a legszínesebb események költészeté lesznek. Így lesz líra az »olcsó székekből«, »gyűrött kézelőkből«. Az életnek ezek a szürke tényezői, átszűrve a költő mindent megszépítő fantáziáján, költészeté válnak. Szemei még a füstös nagyváros falai között is meglátják a hajnal szépségét és az utca egyetlen, sovány kis akácfájába annyi báj, poézist képes beleérezni, amennyi ép elég ahhoz, hogy a szürke városi hajnalnak valami halk finomságú, megejtő hangulatot kölcsönözzön. Az aszfalt szennyét, a »szerteszt gurult végtelen Fény milliom karátja« varázsolja széppé, vidámmá. A kirakatokban a »színek víg pacsirtái« zengenek, »lila dalra kel egy nyakkendő« és mielőtt megindulna a józan robot, a Nap még aranyescokot dob egy munkásnő kezére.⁶⁹ A szürke város, aszfalt, egyhangú, nyakkendővel telt kirakatok, gyársziréna, vil-

X
Van e' belmond
a munkásállásnak?

68. Bús, délelőtti vers. Ö. i. 63.

69. Körúti hajnal. L. L. 16.

lamos, nappali robot, munkáslány, ... a Köznapi élet szomorú jelenségei mind széppé válnak ebben a költészetben. Milyen súlyos, nyomasztó hatást gyakorol ránk Baudelaire ugyanilyen tárgyú verse: »Le crépuscule du matin.« Baudelaire a betegesen, fázósan közelgő Hajnalt, a rosszkedvűen munkához fogó, fáradt Párist látja meg. A kórházak haladklói, a hazatérő korhelyek, a szennyes éjszakából szennyes nappalra ébredő élet ragadják meg a *Fleurs du mal* költőjének fantáziáját. A rosszra, sötétre, bűnre beállított lélek meglátása ez, mely finom árnyalatbeli szépségek kiérzésére nem képes. Tóth elsősorban a szépre könnyen reagáló művész, a mindent megszépítő parnasszusi költő szemével lát, kinek az élet, az érzélem nem más, mint hangulat, téma, amit alakítani lehet, szép, ragyogó formákba lehet önteni. Az élményt a művész lelkével a legfinomabb részletekig kiélvezi, hogy azután a l'art pour l'art költő rutinjával faragja ki versét.

Nem csoda, hogy Tóth Árpád költészetében protestáns létére oly gyakran találkozunk a katolikus vallás köréből vett képekkel, hasonlatokkal, szavakkal. A költő szépségekért rajongó művész-lelkét a katolikus vallás poétikus szertartásai, misztikus szimbólumai is megragadják és katolikus hangulatú képekhez juttatják el. Mélyen átérző mindent, ami esztétikum, színes és felemelő a katolikus szertartásokban, a liturgia szókinésében, képeiben. A Hajnalt »fehér felhő karingben s bíborban« megjelenő szent paphoz hasonlítja, »ki úgy emeli zengve a Napot, mintha arany-szentség lenne.«⁷⁰ Az őszi szellő által ajkára sodort falevél érintésére áhitat borzongja át, mintha áldozópap nyujtana ajkára hűvös ostyát.⁷¹ A koraőszi alkonyat színektől, illatoktól terhes pompájának

70. Stanzák egy trafikos lányról. L. g. 24.

71. Kecskerágó. L. L. 43.

kábító, mámorító hatása, a díszes, illatos nagymisékre emlékezteti:

Fényes lombok illatja mint aranyfüstölő
Gőze úgy részegit s nehéz fém félrebillen. 72

Dekoratív szépségek, színek utáni vágya vonzza a fantasztikus, színpompás, bizarr kelet felé. Gyakoriak verseiben a keleties hangulatú szavak: kaftán, thuja, szultán, szfinksz, arab. A szépség és pompa szeretetén kívül talán a tüdőbajos ember napfény, melegség, gyógyulás utáni vágya nyilatkozik meg ebben a Kelet és Dél kultuszában. Vágy Ázsia, pálmák, Riviera, téli ibolyák, banános szigetek, napos fedélzeten való csendes pihenés után. Egyik versében ifjúságát a csodapálmák és öröknapfény világához hasonlítja.

De nemcsak külsőségekben látja meg a szépséget. Elmülő szerelmének bágyadt, fájdalmas szomorúságára vigasztalást talál egy kis remekmű, egy kis, szonett alkotásában. A szonett előttünk épül. Setét szavakból ácsolt bús ébenfaágynak nevezi »s ráfektetni gyengéden, gyenge lágy szerelme holt virágos tetemét«. 73 Jellemző ez a vers Tóthnak a költészettel szemben foglalt attitűde-jére. Kifaragja a díszes formát s belehelyezi szomorúságát, a bús ébenfaággyba néma, hófehér szerelmét. Teljesen a parnasszusi költőre vallanak utolsó sorai:

Agyad szélén vigyázva üljenek
Mint árva törpék, furcsa bús koboldok
S csendeskén sirjanak a halk rímek.

Ezt a verset Hérédia is írhatta volna. De a »bús« jelző és a »csendeskésen síró rímek« már Tóth hangja. A szépség mellett ott van a fájdalom is. Ez a kettősség az egész Nyugat generációra jel-

72. Őszi alkonyat. H. sz. 65.

73. Hófehérke. H. sz. 65.

lemző. Ezek a költők egyedül vannak. Babits nyil-
tan ki is mondja: »gyűlöllek, távol légy alacsony
tömeg«. A szépségkultusz viszi őket az egyedül-
léthez, vagy az egyedüllét a szépségkultuszhoz, —
nehéz volna megmondani. A magányos ember min-
dig szomorú és a szépség gazdagsága mellett is
céltalannak érzi életét. Kincseivel nem tud mit
kezdeni. Magányosság, céltalanság! Mennyire érzi
ezt Tóth Árpád! A »fogcsikorgatások bolygóján«
egyedül van az ő »finom csodákra sóvárgó árva
lelke«. Ez az állandó szomorúság, meg nem értett-
ség, magányosság, ami Tóth Árpád másodlagos éle-
tét képezi és ami elsődleges életének, a költészet-
nek tartalmat ad, vezet ahhoz a különös ellentét-
hez, ami költészetének formája és tartalma között
fenn áll.

Mint már többször említettük, Tóth versformái
magukon viselik a klasszikus tökéletesség minden
bélyegét. Szilárdságuk szinte felülmúlhatatlan, ha-
sonlókat csak Babitsnál olvasunk. Különös ellen-
tétként ez a kemény, határozott, férfias forma,
könnyes, szomorú, dekadens tartalmat foglal ma-
gában. Beteges, szenvedő lírát, amit a költő nagy
magányossága hoz magával. A magányos ember,
különösen ha lírikus, erősen individualista. Első-
sorban önmaga érdekli, mindenütt és mindenben
csak önmaga. Tóth első két kötetére jellemző ez
a rajta kívül álló problémáktól való elzárkózás.
Jellemző ez a fiatal Babitsra, Kosztolányira, Ju-
hászra is. A fiatal Babitsot azonban nemcsak a
kor problémái, de önmaga is alig érdeklik. Tóth
Árpád gyönyörködik önmagában, saját testében!
Szereti önmagában azt a kifinomult, fájdalmas, szo-
morú szépséget. A költő felülemelkedik önmagán.
Lelke, ez a mindig szenvedő, magányos lélek külön-
válk a testtől, figyeli annak mozdulatait, szépsé-
geit. Van ebben az »önbámulásban« valami túl-
finomult, dekadens erotika, a művészlélek mindent

idealizáló, mindent megszépítő és minden szépet kiélvező erotikája. Fáradt, szomorú ember Tóth Árpád, megnemértett arisztokrata lélek, hasonló a nagy preromantikusokhoz, kiknek minden fájdalmuk izoláltságukból következik. Az individualista költő nemcsak önmaga, de művészete iránt is érdeklődik. Tóth tudja önmagáról, hogy ő a finom szépségek költője, tudja azt is, hogy nem ebbe az önző, marakodó világba való tiszta, szelíd lírája:

Szelid dalom lenézi a garázdán

Káromkodó és nyers dalu jelen. 47

Nem vár elismerést, nem vár megértést, úgyis hiába várna. Nem volt Tóth mindig ilyen lemondó. Igaz, szomorúsága kezdettől fogva egész életén át kíséri, de ez elsősorban gyógyíthatatlan betegségének következménye. Ifjabb korában telve van reményekkel, akarásokkal. Tisztában van saját értékével. Oláh Gábor írja róla: »Látszólag szerény és engedékeny ember volt, de ha valamit védenie kellett meggyőződésből, igen keményen kitartott az igaza mellett s nagy műveltsége fegyvertárából száz és százféle argumentum fegyvere esett kezébe vagy eszébe, hogy meggyőzze velük ellenfeleit.« 75

Tóth Árpádban különösen egyesül a kemény önérzet a szerény, szomorú alázatossággal. Az életkivánság, az életért való rajongás és a vágy a halál, a megsemmisülés után. Miből következik ez? A test beteg, végzetesen beteg. A lélek túlérzékeny, túlfinom. Szenved a külvilág durva behatásaitól. Mindez a halál, az elmúlás felé vonzzák. Másrészt tudja, érzi, hogy értékesebb, több az átlag embernél. Joga lenne az élethez, az élet szépségeihez, amit az ő művészleke fokozottan tud értékelni. A halálba készülők mohóságával szeretné az életet

74. Jóéjszaktát. L. L. 121.

75. Oláh Gábor szíves magánközlése.

élvezni. Ez az életakarás pánosulva saját értékismenetével, valami kemény, »csakazértis« dacot vált ki belőle, ami azonban nem hosszú életű. Csakhamar rájön, hogy hiába minden,

Legyőztek, csönd vagyok s alázat,
Régi, vad szívem sohse lázad,
Már únja a tusát. 76

Igen, Tóth Árpádot le kellett győznie az életnek. Szenvedésre született, szenvedés, fájdalom teszik könnyessé ezt a formailag oly határozott, szilárd költészetet. Ez a lemondó, szomorú életérzés, ez a bús, dekadens látásmód legfeltűnőbbben jelzőm keresztül jelentkezik verseiben. Rendkívül gyakran használja a fáradt, bús, ájult, árva jelzőket legtöbbször saját testrészeivel kapcsolatban: lüktető feje »betegesen s árván« bújik meg »ijedt« tenyereiben,⁷⁷ miközben verseit mondogatja, »fáradt, szegény« szíve egykedvűen figyeli »fáradt, reszkező« szavait.⁷⁸

Ugyanezt a bús fáradtságot, árva szomorúságot a külső világba is beleérzi: a földet »bánatos garázs«-nak látja, a hegyeket »jégbundás, vén, bús pásztorok«-nak nevezi.⁷⁹

Ebből a meghatározatlan, soha el nem múltó szomorúságából következik költészetének második ellentéte. Az az ellentét, ami annyira feltűnő plasztikus külső és elmosódó belső világa között. Amilyen határozottak, körülírottak, világosak a külvilágból vett képei, allegóriái, hasonlatai, annyira határozatlan érzéseinek, szenvedéseinek kifejezésében. Valami általános, megnevezhetetlen szomorúsággal, világfájdalommal állunk szemben, amiről egészen tiszta képet sohasem kapunk. Ez a világ-

76. Karthagó kövein. L. I. 95.

77. Esti könnyek. H. sz. 13

78. Tavaszi elégia. H. sz. 9.

79. A Hold leckéje. L. L. 49. — Este a kilátón. L. L. 53.

fájdalom, melyet legjellemzőbben *Elégia egy re-kettvebokorhoz* című költeménye fejez ki, egész költészetére, világ- és emberszemléletére rányomja bélyegét.

Kezdetben teljesen idegenül áll a külvilággal szemben. Csak önmaga és művészete érdekli. Ez parnasszusi korszakára, különösen első kötetére jellemző. Később halkán, majd az utolsó kötet felé haladva mind erősebben és erősebben tör fel belőle a parnasszistáktól teljesen idegen szociális hang. A világháború megzavarja Tóth Árpád szépségekre felépített világát. A problémátlanúság vagy egyéni problémák helyébe a kollektív érdeklődés lép. Közleledni másokhoz, megérteni másokat, a szerencsétleneket, elnyomottakat. Érti, hogy a költő célja nem lehet csupán az édes, ifjú bánat megéneklése, lágy színek halomba szórása. Inkább legyen a vers dadogóbb, fénytelenebb, de mélyebb titkú, érzéssel teljesebb.

Bár hangja dadogóbb és fénye ritka,
De érzed? — mélyebb, s érzed? több a titka
S nemcsak magad fájsz benne, de a tág
Egész világ! 80

Tóth Árpáddal együtt a Nyugat legtöbb költője a háború alatt eldobja költészetének gazdagságban dúskáló régi pompáját, mondanivalója kevesebb, formája egyszerűbb lesz. Költészetük határozott vallomást jelent a világgal szemben. Egyszerűbb ez a költészet, de jóval emberibb, mint azelőtt volt. Kik nem rég gyűlölték az alacsony tömeget és elefántcsonttornyukba rejtőztek előle, most mindenkinek akarnak szólni. Első pillanattól kezdve a béke apostolai. Tóthnál kezdetben csak elvétve, még hidegen, az »impassibilité« követelményeinek megfelelően jelentkezik ez a háborúellenes hang.

80. Hegyibeszédek felé. L. L. 20.

Legelőször az ifjú Caesarhoz írt ódában csendül fel: »Békét zengjen a háború is!«⁸¹ Elégiát ír egy elesett ifjú emlékére.⁸² Szonettben emlékezik meg egy »katona-sír«-ról a Kárpátokban.⁸³ Hideg parnasszusi hang és forma, objektív »impassible«. De mégis érdeklődés, a rideg közömbösség levetkőzése. Felszabadultabban jelentkezik ez a háborúellenes és a nemzetek testvériségét hirdető hang III. kötetében. (Arany János ünnepére. Ö.i. 14.)

Utolsó két kötetében új ízléssel, új korral állunk szemben. Itt már nyoma sincs az öncélú költészetnek. Igazi hivatását a kollektív együttérzésben, a szociális állásfoglalásban látja kiteljesedni. Közel érzi magát a szenvedő emberiséghez, szánja és szereti a szerencsétleneket. Szociális állásfoglalását azonban csak ritkán fejezi ki primär módon. Néha csak egy odavetett mondat, egy kép, hasonlat vagy hangulati aláfestés árulja el veleérzését (Körüti hajnal, L. L. 16.) vagy ellenszenvét (Áprilisi capriccio, L. L. 40.).

A kollektivitással egyidőben az ép oly halk, de őszinte magyar hang is jelentkezik. Búsongó kétségbeeséssel emlékezik a megcsonkított ország sorsáról, majd talpraállásra biztatja a csüggedő nemzetet (Szent nyomorék, riadj! Ö.i. 32.). A magyarság örök tragikumája is megfogja. Úgy érzi, a Magyarság végzete nem tűri, hogy a nemzet hosszabb ideig békét, boldog időket élyezzen. Ez a mélabús, ősi, messzi bánat együtt született a magyar nemzettel, hogy vele együtt is haljon meg. Ezt a magyar bánatot fejezi ki különös finomságú szimbolikával, megejtően szép magyar hangulatú képekkel:

81. L. g. 9.

82. L. g. 10.

83. L. g. 63.

És messzi-messzi fent a dús csillagsereg
Közt lengett a tejút, csüggedten, őszre válva
Mint bánatos Hadúr nagy, hóféhér szakállá,
Amelyről könny gyanánt hulló csillag pereg. 84

A magyar föld római múltjába is visszatér mint Babits, ki Szegszárd latin múltjáról énekel és Juhász Gyula, ki a római légionistákat vagy Marcus Aurélius emlékét keresi a Tiszaparton. Tóth Árpád Aquincumra emlékszik vissza. Lemondó, szomorú hangot, a magyar sorson való melankólikus elborongás hangját halljuk. (Aquincumi korcsmában. Ö.i. 35.)

Ez a magyar hang még jobban elmélyül utolsó kötetében. A nyugati kulturán nevelkedett költő — a nyugatról kapott korszerű érzésvilág, formai gyarapodás — összetalálkozik a magyar földdel. A »kócos, bús jobbágyok sarja«, kit rég megtett gyermekének »a finom, csábító Nyugat«, visszatál az ősi magyar röghöz, honnan elszakadt. Megható egyszerűséggel fejezi ki azt a mély szeretetet, amit a »vad búval és bő vérrel ázott komor magyar föld« iránt érez, mikor csöndes estéken megsímogatja fénylő kalászáat. (Fénylő búzaföldek között. L. L. 10.) Ebben a versében a világháború utáni költő hangja jelentkezik, kinek nemeslevelét nem »a gemmák és hermák« — hanem az elnyomottakhoz való tartozás tudata adja meg. Jobbágyaszármazásának, a konok, sötét, régelhangzott parancsoknak súlyát még ő, a késői utód is éri: mikor »szép, új daccal« dalolna, kevély szája körül mindjárt gyáva gödröt ás »valami ősi meghu-

Vagy kába álom minden szabad út,
És nem is lehet újat kezdeni?
S csak egy parancs van a földön örök:
Dolgozni s új rabszolgát nemzeni? 85

84. A tejút alatt. Ö. i. 40.

85. Az ősök ritmusa. L. L. 22.

nyászkodás«. Ez a hang a legújabb magyar líra felé mutat.

A Nyugat költői közül Ady mellett csak Juhász jutott el hasonló hanghoz.

Az 1919-es forradalom láza egy pillanatra őt is elragadja. Lelkesedik a forradalom eszméiért, mint minden fogékony lelkű költő, ki ideális, igazságos alapokon nyugvó társadalmi rendért rajong. Kimondottan forradalmi verse egy van: »Az új Isten.«⁸⁶ Tóthnak leghőbb vágya »a boldog emberiség«. Mikor a »Vörös Isten«-től várják a felszabadulást, ő is a zászlójához csatlakozik, mint akkor nagyon sokan, kiket csupán az Eszme szépsége ragad el. Rá is illik, amit Ady Jehan Rictus-ról ír: »Dehogy is szocialista J. Rictus. Betegebb, finomabb, szenvedőbb mintsemhogy az legyen. Ő sokunknak-sokunknak a lelke. A nagy vágyak, nagy érzések, nagy ideák halálrafasztott, de éhes és szomjas fejedelme, aki nem tud trónusához jutni.«⁸⁷

Tóth egy, az egész világot átfogó jósággal szeretné embertársait magához ölelni. Boldognak, tisztának, gondtól, szennytól mentesnek akarná az emberiséget látni. Egy eszmeibb jövőben, egy új világban bízik, amit az erős fiatalok teremtenek meg és amikor az »ősi sejt« az ő »kicsi gyermekében« fog dús öröme tisztúlni. Mikor megszűnik a gyűlölködés és mindenki csak szeretni, »forrón, ezerszeresen szeretni« fog. (Bús délelőtti vers. Ö.i. 68.) Mindenkihez jósággal, szeretettel közeledik és ha arcúl üti is a testvér, megbocsájt neki, hisz:

Árvák vagyunk mind! — sírta egy titok,
S bocsánat lett a sajtó bosszúvágyból
S részvétre vált a szisszenő szitok.⁸⁸

86. Verses köteteibe nincs felvéve. Megjelent: Nyugat, 1919. 7. sz.

87. Idézve: Benedek Marcell: A francia irodalom, 354. l.

88. Az árnyból szőtt lélek. Ö.i. 10.

Most már nemcsak saját árvaságát érzi. Mindnyájan szenvedünk, kötelességünk enyhíteni a közös sorson; jósággal, megértéssel közeledni egymáshoz. Nincs különbség ember és ember között. Az »ájúlt rab« époly szerencsétlen, mint a »vak zsarnok«. Ez a világfájdalom, ami emberszemléletét annyira jellemzi, a sokat szenvedett és csalódott költő szomorú életéből következik. Az individualista, parnasszusi fiatal Tóthból magábazárkózottságot, embermegvetést vált ki a szenvedés, mint Babitsból. A kollektív beállítottságú Tóth lelke azonban jóssággal telik meg azok iránt, kik vele együtt szenvednek.

Az emberek azonban saját önző, kicsinyes céljaikat hajszolva, sokszor megsértik a költő érzékeny lelkét. Nem értik, nem hallgatják meg. Lassanként megtanúlja, hogy a túlekedő életben »bírní, marni kell«, mikor ütközetre kerül a sor. Önző, kegyetlen szeretne lenni, hogy érvényesülhessen, ehhez azonban túlságosan gyengéd lelkű, túlságosan művész. Szívében százszor meghal és százszor újraszületik »a földre kitett égi árva, az Igazi Szeretet«. ⁸⁹ A csalódás nem önt lelkébe erőt a küzdelemhez. Ellenkezőleg: a rezignációhoz menekül. (Gyopár. L.L. 99.) Egyrésztől eljut a rezignációig, másrésztől azonban mégjobban elmélyül pesszimista látásmódja. Az embert most már rossznak, gyarlónak, öldöklőnek látja, ki a szerencsétlenséget, a nyomort hozta a világra. Az ember, »a boldogtalan szörnyeteg« egyszerre érkezik a földre a jégkorral, a fáradtsággal, betegséggel. (Ez már nem nyári alkonyat. L.L. 26.). A föld átka az ember. A rádió egész világot bejárt muzsikája az emberlakta helyeken mindenütt »hörgést, sikolyt, átkot ivott« (Rádió. L.L. 30.).

De minden pesszimizmusa, világfájdalma da-

89. Takaródó. L. L. 92.

cára sem adja fel sokáig a szebb jövőbe vetett reményt. Tevékeny részt akar venni az igazságtalan társadalmi berendezkedés elleni harcban. Küzdeni azok ellen, kik »röhögő senkik«-et, »balkörmű gazok«-at emelnek a mennybe és a szegény, de értékes embereket. »vergődő, fénytelen harcokon« hagyják elpusztulni (Álarcosan. L.L. 71.).

De lassanként eljut odáig, hogy a jövő emberiség boldogságáért sem érdemes küzdeni: »nem e világba valók a lélek nem polgári álmái«. ⁹⁰ Végleg visszavonul a harctól, küzdelemtől. De talán... még mindig ott a remény, az ifjúság elég erős lesz ahhoz, amihez ő már gyenge. (Karthágó kövein. L.L. 95.)

De eljön az az idő is, amikor már az ifjúság győzelmében sem hisz. Az emberiség sohasem éri el azt a szellemi magaslatot, hogy az igazságos szociális berendezkedés igazi, mély értelmét felfogja s főleg, hogy a nagyszerű eszmét gazdaságilag is képes legyen megvalósítani. Küzdeni, lelkesedni nem érdemes. Legjobb lekapcsolni a hiú szárnyakat és úgy élni, ahogy lehet:

Lobogni lélekkel

Hasztalan próba,

Míg mi élünk, nem lesz más e

- Veszett Európa. ⁹¹

A teljes rezignációig, bármennyire is hangoztatja, sohasem jut el. Küzd benne a térítési ösztön a visszavonulás vágyával. Talán egyéniségéből következik, hogy egyik sem győzhet. A lemondás hangja mögött mindig ott érezzük a rejtett, elfojtott lázadást, ami oly feszültté teszi a vers atmoszféráját (Elég volt a vágta. L.L. 103.). Ha már nagyon szomorú, nagyon fájdalmas az élet, maga köré teríti lelkét, a mindent megszépítő, idealizáló

90. Józanul és fantáziátlanul. L. L. 38.

91. Elég volt a vágta. L. L. 103.

fátyolt, mely az önző emberi zsvajt édes, bús testvéri zenévé változtatja (Az árnyból szőtt lélek. Ö.i. 10.). A költészethez s ezen keresztül a természethez menekül.

Tóth Árpád első köteteiben a természet csak elvétve, egy-két versében jelentkezik, akkor is csupán mint a bravúros forma kedvéért megverselt téma. Igazi költői élménnyé később válik, mikor elhagyja a parnasszusi iskola szemléletét. Ekkor már szinte beleolvad a körülötte lévő világba. Az »én« és a külvilág közelednek egymáshoz. A természetbe, ennek képeibe viszi bele önmagát, egyéniségét, érzéseit. De ez nem szentimentális, hanem reális természetközösség. Eleinte hangulatköltészet ez: Az impresszionista költő pompás színgazdagságú, megejtő muzsikájú versei, melyek egy futó pillanat ezérféle benyomását örökítik meg. Szín, és zene, hangulat, játékos szeszély, ahogy ő mondja: »áprilisi capricció« (L.L. 40.). Felolvad a körülötte lévő világban, a lelkében lévő ritmust, zenét, beleérzi mindenbe, ami körülötte van, összefolyik lelkében minden, amit lát és érez. Hangulatait zenévé olvasztva viszi verseibe. Így jönnek létre egyetlen benyomáson alapuló versei, melyek legtöbbször zeneiségük által hatnak (Arany felhő. Ö.i. 47.). Költészete zenei hangulatokban legalább olyan gazdag, mint művészetének másirányú kifejezőiben. A hangulatait oly mesteri muzsikájú sorokban megörökítő Verlaine hatása többször felcsillan verseiben (Őszi beszélgetés. L.L.28., A hold leckéje. L.L. 49. stb.). Nemcsak zeneisége, de változatos, élénk szín- és képhalmazása is impresszionista jelleget ad legtöbb versének. Nem véletlen, hogy a lírai impresszionizmus szót a festészetből vették át. Az impresszionista költő is festeni akar. Múlt, pillanatnyi képet színekkel, múlt, pillanatnyi hangulatot zenével megörökíteni. Néha csak egy-egy odavetett, kontúr nélküli színfoltot kapunk:

És kinn a fák alatt, ott is valami titkos
Bűn sejlik, szöke lombon rőt foltok éktelenje.
Óh jaj, véres kezét a síró lombba kente
Valami óriás, valami szörnyű gyilkos — 92

vagy egy mozgó színes képet a természetből, úgy ahogy azt az impresszionista költő látja, amilyen pillanatnyi hangulata változtatja. A mámoros költő tüzes világot, őrzöngő, vérillatot árasztó fákat lát és örökít meg versében (Május éjén a régi bor. L.L.79.).

utolsó kötet Ez az impresszionista látásmód teljesen eltűnik utolsó kötetében. Költészete megszűnik hangulat-költészet lenni, anélkül azonban, hogy festői színeit, hangulatkeltő zeneiségét elhagyná. Impreszionista képekkel itt is találkozunk, de csak képekkel. A mondanivaló mély. Figyelme mindinkább a lét titokzatosságai felé fordul. A természetben már nemcsak színeket lát, ritmusokat érez, a teremtés, a teremtő őserő, az élet lényege érdekli. A természettudományokban való jártasságáról szó-kincse tanúskodik. Gyakran szerepelnek költészetében az égitestek tudományos és népies elnevezései. (Tetemrehívás. L.L. 32., Körúti hajnal. L.L. 16., Ez már nem nyári alkonyat. L.L. 26.). Minden az egész világegyetem problémájává válik. Érti, és kutatja az összefüggéseket az ember, a növényvilág, égitestek, a mindenség között. Az ember és természet sorsát közösnek látja. A nagy mindenségnek egy kis alkotórésze ő is, mint a növények, égitestek. Néha szinte felolvad a természetben, egyéniségét akarja levetkőzni, »a fájó Én«-t felejtteni a rejtelmes fák között. (Gesztenyefa pagoda. Ö.i. 62.).

~~A fáradt ember megsemmisülési vágya, pihe-
nés utáni sóvárgása nyilvánul meg ebben a termé-
szetbe való örökös menekülésben, ahhoz a termé-~~

92. Szeptember. Ö.i. 57.

szethez, melybe bús szomorúsága épúgy beleolvad,
mint egész »Én«-je:

Lehajtom fáradt fejem a padon,
Most úgy érzem felszív a hús vadon,
S oly furcsa látnom a friss havon át,
Amerről jöttem, lábaim nyomát.

Oly furcsa, hogy majd ezen a nyomon
A súlyos testet vissza vonszolom,
S lenn azt mondom újra itthon vagyok,
S fenn a csúcs bűm nélkül is ragyog. ⁹³

Az élet és halál kérdése állandóan foglalkoztatja, mint olyan embert, kinél az életigenlés nagyon erős és érzi a korai elmúlást. A halál motívuma egész költészetén végighúzódik. Csendes rezignációval nyugszik meg sorsában és igyekszik az élettől való megválás gondolatát lelkével összhangba hozni. Ez az örökké lemondó, szomorú hangulat, az élettől való búcsúzás fájdalma különös, szuggesztív finomsággal szövi át őszi tájképeit. (Szeptemberi szonett. H.sz. 39.). De vannak feljajdulásai, egyszerre a lélekbevágó, igaz, emberi halálfélelmei. Ez a hangulat jelentkezik *Őszi kérdés* ⁹⁴ című versében.

Világérzéséből következik, hogy az egész mindenséget szomorúnak, szerencsétlennek, szenvedőnek látja. Az ő szenvedése — és ebből talán egy csöppnyi vigaszt is merít — eltűnő semmiség a Hold örök, nagy tragédiája mellett, ki »robotból« varázst és fényt csinál, míg »bent mogorva jég tölti, ős homály«. A festékes arcú, kiégett szívű vén pojácának, a Holdnak ragyognia kell mindhalálig, anélkül, hogy tudná: »lesz, nem lesz jutalom?« Emellett az örök nagy szenvedés mellett eltörpül bús, csöppnyi élete és elrösteli kicsordult könnyét (A Hold leckéje. L.L. 49.). Testvére, szomorú, szenvedő

93. Este a kilátón. L. L. 53.

94. H. sz. 67.

dő testvére az egész mindenség: a jégbundás, »vén bús pásztorok«, a hegyek épügy, mint a »vén égi Ember«, a Kaszás csillag, ki a költőt öccsének nevezi, biztatja, hogy lobogjon, égessen, hiszen ő is fény, a világ vele is ékes (Kaszás csillag. L.L.97.).

Egyedül a virágok boldogok. Őket nem űzi az öntudat, »a konok kapitány«. A Keats-i ezüstös arany színek lágy csillanása, a »tóthárpádi« jelzők mesteri alkalmazása leheletszerű finomságot adnak a rekettye-bokorhoz szóló elégiának. Ez, a természet utólérhetetlen finomsággal visszatükröző, a magyar irodalomban a maga nemében egyedülálló vers a legtökéletesebb kifejezője Tóth Árpád világfájdalmának, nyugalmas pihenés utáni vágyának.⁹⁵

Tóth Árpád ~~színei, néhány versét leszámítva, nem kapcsolhatók határozott tájképményhez.~~ Tájképeinek alig van »couleur locale«-juk. Legtöbbnyire »általános természettel« állunk szemben. Határozottan magyar hangulatú tájképek ritkán fordulnak elő. *Fénylő búzaföldek között* című versében⁹⁶ az alföldi búzaföldek keleti pusztákra emlékeztető, fénylő, komor mozdulatlanságát festi, kifejezően szimbolizálva ezáltal a magyar faj, Tóth Árpád által többször emlegetett lustaságát, ősi, keleti paszszivitását.

Máskor Petőfire emlékeztető képet ad a Tisza vidékéről, de színeiből, a szavak parfómjéből, a vers megkapó zenéjéből, a modern költőt érezzük ki:

Szállok haza messze a barna daruval,
Amerre ezüst utat ős Tisza vág,
Hol mén dobajátúl a föld szive retten,
Hol hallgat a tölgyes a puszta ölen,
S hol mély remegésű, nagy, ifjú szerelmem,
Mint hársszirom illata szállt le fölé. ⁹⁷

Szeptember
közén...

95. Ö. ü. 24.

96. L. L. 10.

97. Tavasz holdtölte. H. sz. 14.

Egy-két verse Ó-Tátrafüred vidékének emlékét őrzi, hol a beteg költő gyakran keresett gyógyulást. *Rozskenyér*⁹⁸ című versének alapélménye a fáradt, feszült idegzetű városi ember falu utáni nosztalgiája. A pöttömnyi, békés, jámbor tót falucskákat látva »falusi kerek kis sorsok jóízét« érzi, tőlük kér megnyugvást, vigaszt. Az őserővel telítettnek hitt falu utáni vágy a modern költészetre jellemző attitűde. Ez az az u.n. »parasztromantika«, melynek indító oka a preromantikusok lelkebeállított-ságával rokon, Szabó Dezső falu és paraszt szemléletére emlékeztet. Ami azonban Szabó Dezsőnél politika, az Tóthnál esztétikum. A problémákkal küzdő túlkulturált ember a komplikáltság nélküli, egyszerű, békés életformában látja az őserőt, lelki kiegyensúlyozottságot és az ebből következő anynyit hajszolt boldogságot. Ennek a primitív állapot utáni nosztalgiának egyik fajtája, a gyermekkor utáni vágy is magyar tájélményhez kapcsolódva jelentkezik Tóthnál. Faluban töltött boldog gyermekkorára emlékezik *Bazsalikom*⁹⁹ című versében.

A természet azonban nemcsak mint külső leírás szerepel költészetében. Természeti képei néha szimbólikus jelentőségűek. A »correspondance« egyik megnyilvánulása az is, midőn a külső világ dolgai belső lelki dolgokat jelentenek, mikor a költő lelkiállapotát természetből vett képekkel fejezi ki és ezt az összefüggést nem lehet elválasztani. Ez azonban ritkán fordul elő Tóthnál és mondanivalója mindig tisztán, világosan áll előttünk (Őszi vihar. L.L.34., Kastély és temető. L.g.87.).

A szabad természetén kívül a nagyváros színei is szerepelnek költészetében. A nagyváros »renyhe piszká«-nak széppé, költőivé varázsolása új hang a magyar költészetben. Poézissá válik a városi élet minden megnyilvánulása: a vad kövidé-

98. L. L. 54.

99. L. L. 18.

ket seprő álmos vicék, a tűzfal, a gyárszirenák, a villamos. A költő fantáziája lirává olvasztja a hideg, megszokott dolgokat. Stanzákat ír a boltajtóban álló vézna trafikos lányról, ki »mereng a szé-pült fák, s aranygöröngyök reggelén« (L.g.24.). A tavasz, a nagyváros köregetegén átsuhanó, vak emeleteket elborító tavasz üde színeit, ifjú, ritmi-kus zenéjét is érzékelteti verseiben (Április. Ö.i. 5., Március. Ö.i. 42.). A városi ősz melankóliája (Ősz. H.sz. 16.), a ligeti természet, hol alszik »a tölgy, a hárs, a nyár« (A vén ligetben. H.sz. 8.), mind a legszebb, legélethűebb színekben jelennek meg, átítatva a költő egyszerre élethez ragaszkodó és halál után vágyó érzéseivel.

Milyen viszony fűzi sokat szenvedő, szépségeket áhító lelkét Istenhez, a valláshoz?

A fiatal Tóth költészetében nem találkozunk Istennel. A vallásos élményt csak nyelvének díszítésére használja. (A katolicizmus fantáziát meg-ragadó szépségei gyakran színezik a kor többi köl-tőinek nyelvét is: Babits, Juhász.). Később azon-ban (különösen a világháború után) az élet és a halál lényegének megértése felé törekszik. Isten és túlvilág gyakran problémája lesz. Isten és a közte lévő viszony teljesen egyéni. Inkább filozó-fus, mint vallásos lélekkel fordul Isten felé, kire szüksége van, mint erős várra, hová az élet szen-vedései, csalódásai elől menekülhessen. Isten biz-tos pont a nagy bizonytalanságban, az abszolút Jóság, az abszolút Megértés, ki a mindenség sorsát intézi s szívén viseli épúgy az ember, mint a csil-lagok, vagy a legkisebb fűszál életét. Tóthnak szük-sége van Istenre, a Végső Okra, hogy szenvedésé-nek célját lássa. Az ifjúságtól búcsúzó, világfáj-dalmas, összetört költő Istennel vigasztalja magát. Benne keresi elrontott, bús árva életének magyará-zatát. Hálás Istennek a ráért szenvedésekért, hi-szen a fájdalmak teremtik a szépségeket. [Fájdal-

X
S

Kiarnikus
álmok ↔

mainak köszönheti szépségeikkel telt költészetét, azt a sok csodás képet, mit a beteg, szenvedő ember túlfinomult fantáziája teremt. (Istén oltó kése. L.L. 7., Jól van ez így. L.L. 10.). Mintha csak Samaint hallanánk: »... tout tend vers la Beauté, tout lutte, tout s'efforce, tout s'épuise pour la réaliser, mais comme elle est infinie, ceux-là seuls s'en approchent le plus qui doivent le plus à la Douleur.«¹⁰⁰ — Kell, hogy Isten szeresse őt, hiszen a kiválasztottak sorsa a szenvedés. Versei néha erősen protestáns hangulatúak (Istén oltó kése. L.L. 7.). Közvetlen, bizalmas viszony áll fenn Isten és a költő között. Hasonló Ady isten-szemléletéhez. Isten hol a gyermeke sorsán tünődő, szerető, gondos atya, kihez a költő közel érzi magát, gyermeki bizalommal tekint fel rá:

Fekszem megadva, békén, resten,
S néz rám át a végtelen esten
Tünődve sorsomon az Isten — 101

mondja Tóth. És Ady:

Az arcát még titkolja, rejti,
De nap szemét nagy szájalommal
Most már sokszor rajtam felejt. 102

Máskor hidegnek, közömbösnek érzi Istent és pörbe száll vele. Ő is »kötődik, versenyez« Istennel, mint Ady. A magyarság sorsán kesergő Tóth erős, a »hajdani hős Hadurat« mintegy álmából felrázni akaró hangon vonja felelősségre, hogy »avitt mentéjében, agg szakállal merre borong — aluvó egekben?«¹⁰³ Mikor pedig már túlkeserű a pohár, mikor a szelíd, alázatos költő nem bírja tovább az élet

100. Albert Samain: Rovère et Angisèle.

101. Új tavaszig vagy a halálig. L. L. 56.

102. Ady: Adám hol vagy?

103. Szent nyomorék riadj. Ö. i. 32.

egyenlőtlenül elosztott szenvedéseit, mikor látja, hogy a világ »röhögő senkiket« és »balkörmű gazokat« emel a mennybe, mikor már a dalt is megúnta s ajka csukott és keserű, gúnyos szemrehányással, keserű daccal fordul az egkek ellen. Ellen-séges hangon vádolja azt az Istent, kiről Ady mondja: »Ő csak mosolyog és akar s egy fagyott nap az ábrázatja.« Ezt az érzéketlen Istent vonja felelősségre Tóth, azt a felhők feletti hideg fényt, »ki teljesíti az Időt s nem érti meg a mi szívünket«. ¹⁰⁴ De egészen sohasem tud Istentől elszakadni. Az ilyen heves kitörések után keresi Istent, békülni akar vele. Isten nélkül árvának érzi lelkét, kócos, levert ebnek, sötétben csatangoló bús, kósza lénynek, ki minden fölényét elvesztette s kinek:

Egy ima volna jó most, a végtelen alázat
Ajult odaadása, halk, szaggatott beszéd... ¹⁰⁵

mintha Adyt hallanánk:

Vele szeretnék találkozni,
Az álmmal, nagy, bolond hitben
S csak annyit szólni: Isten, Isten, Isten
S újból imádkozni. ¹⁰⁶

Kell, hogy közel álljon Isten Tóth Árpádhoz, hiszen Istent is szenvedőnek látja. A világfájdalmas költőnek Isten és ember sorsa egyaránt szomorú. Isten és ember kölcsönösen okoznak egymásnak fájdalmakat. Az ember fájó arca nem mosolyoghat, hiszen ő az Isten véres gyilkosa (Tetemrehívás. L. L. 33.).

Tóth Árpád jellegzetes tulajdonsága a fájdalmas, az egész mindenséget átölelő szeretet. A kezdetben individualista költőt sok bánata, szenvedé-

104: Ady: Isten a vigasztalan.

105: Tóth: Éjféli litánia. Ö. i. 63.

106: Ady: Almom az Isten.

se juttatja el ehhez a nagyarányú kollektivizmus-hoz. A sok szenvedés, fájdalom, megpróbáltatás elfárasztja, összetöri Tóthot, ki nem bírva tovább az életküzdelmet, mindinkább közeledik a rezignációhoz. A pihenés, béke utáni vágy mindjobban elfogja. Felejtetni akarja a »fájó Én«-t, menekülni akar a »konok kapitány«, az öntudat elől. Bele akar olvadni a Semmibe. Kívánja a halált, ami az ő szemében a csendet, a békét, a teljes megsemmisülést jelenti. Ez a vágy vezet el Schopenhauerhez, kinek filozófiája a parnasszusi és szimbolista lírán keresztül erősen hat a modern lírára. A Schopenhauer túlvilágszemléletét követő parnasszisták közül talán Leconte de Lisle-hez áll legközelebb Tóth. A sokat szenvedett Leconte de Lisle-hez, kinél az impassibilité csak álarc, önvédelem a sok kínzó csalódás, gyötrő, megfeythetetlen probléma ellen. Ő is a teljes megsemmisülést, a test és lélek szétfoszlását várja a haláltól. Eggyé lenni a természettel, a mindennél, felolvadni a Nirvánában, nem gondolkozni, nem szenvedni, csak pihenni, pihenni, ez a két költő vágya. Az élet »szent kifele útját« keresi Tóth, mikor majd »e zürös lét után a jó Nihil kapuja nyíl«. Teste eloszlik és lelke, ez a bolondos áprilisi felleg, mely oly sokat sírt, szelíden vélefoszlik (Szomorúság Anteusa. L.L.115.). Szétoszolva a nagy Végtelenben, végre egyesül az annyit keresett Istennel, a »béke Istenével«, kiben minden szenvedés, küzdelem megszűnik (A bánat misztériuma. Ö.i. 50.).

Amint az egész világgal szemben való állásfoglalására is jellemző a fájdalom, a rezignáltság, szerelmének is ezek állandó velejárói. Első kötetében a szerelem halkán jelentkezik. Néhány vers csak és ezekben a helyét nem találó ember örökös keresését, örökös lemondását találjuk, annak a léleknek hangját, mely magányosságából a szerelem által szeretne menekülni. Megváltót keres a Szerelem-

ben, ki bús, árva életéből kivezeti. (Csillag, óh meszsi Szerelem! L.g.81.). Olykor elmúlt, megszipített, de mégis fájó emlékként jelenik meg, mint »sóhajtó illat, hús zene,tágranyilt opálszeme egy-egy felfénylő drága percnak...«. ¹⁰⁷ A sóhajtó illattá, hús zenévé szublimált szerelem a szimbolizáltakat jól ismerő költőre mutat és különösen Samain szerelmi verseire emlékeztet.

A szerelmi boldogságról alig van szava, ez csak múló pillanat, néha-néha megjelenő fény, de ezt is átítatja az elmúlás, az »Isten veled« hangulata (Tárcámban egy kép. H.sz.61., Csak ennyi. H.sz.63.).

X ↓
Utolsó kötetének szerelmes versei erősen elmélyülnek. Ezekben nemcsak szerelem utáni vágyakozásról, egy-két apróbb élményről, de komoly érzelemtől van szó. Vannak pillanatok, mikor egészen irreális, valószínűtlen alakban látja velesétáló kedvesét, kit képzelete csipkebokorra változtat, melyben egy isten szállt a földre és annak lelke reszket belőle (Esti sugárkoszorú. L.L.68.). Túlmennek ezek a versek egy női arcon. Összeolvad bennük minden: Isten, Természet, Szerelem. Egy-egy pillanatra a legnagyobb boldogságot, az abszolútummal való egyesülés érzését meríti szerelméből Tóth Árpád. Minden irreális, testetlen, lebegő lesz körülötte: a budai hegyek mennybe szállnak, — a híd, hol kedvesével áll, olyan, mint a végtelenbe készülő madár, melynek szárnyai közt ők a boldog utasok (A hídon. L.L.69.). Szavakkal ki nem fejezhető megfoghatatlan boldogság ez, egy csepp abból az ősi, lusta kéjből, amit »a teremtéstől fáradt ifjú Isten érzett«, egy csöpp a csillagokból szűrt titkok lépesmézéből, valami: a Végtelenből (Áldott nyári délután. L.L.65.). Igen, de az ember ennél a »csöpp«-nél többet nem kaphat. És Tóth túlsokat követel a szerelemtől ahhoz, hogy

107. Orgona. L. g. 83.

boldogsága tartós lehessen. Nála a szerelem minden realitás nélküli boldog transzállapot, amiből előbb-utóbb fel kell ébredni és akkor: nehéz traverz vasakká lomposúl, döglött, bús főniksszé változik a híd és ismét fáj a lét. Tóth Arpád Végtelen felé ívelő szerelme magában viseli az elérhetetlen utáni romantikus, kínzó vágyat, a Mindennel való abszolút egyesülés vágyát és mikor ráébred, hogy ezt a célt élő ember el nem érheti, lemond a szerelemről is, mint mindenről. »Magányosan szép a férfibánat«, a szerelem csak »kint és töprengést« nyújthat, »göggel, kopáran, némán, egyedül« akar »a végső; csöndes útra« lépni a hazug életből:

Elhagytak Isten jó angyalai:

A kedv, a Hit, Egészség, Fiatalság,

Eredj te is, édes sehonnai,

És csókold meg egy asszony könnyes arcát. 108

III. Költői fejlődése

Tóth Árpád első kötetében az abszolút individualista, ~~magányos emberrel állunk szemben~~, ~~ki- nek egyedüli szórakozása, időtöltése a költészet.~~ Nincs más témája, mondanivalója, mint saját nagy ~~magányossága.~~ Nincs problémája, nem érdeklí semmi, csak örökös ~~szomorúsága.~~ Ez a végeláthatatlan szomorúság alaphangja, ~~állandó motívuma~~ ennek a kötetnek. ~~Különböző formában, más-más cím alatt, de mindig ezzel találkozunk.~~ Ezzel a megokolatlan életunalommal, reménytelenséggel, fáradtsággal, aminek legjobb, legjellemzőbb kifejezője *Meddő órán* című verse:

Magam vagyok
Nagyon.
Kicsordul a könnyem.
Hagyom.
Viaszos vászon az asztalomon,
Faricskálók lomhán egy dalon,
Vézna, szánalmas figura, én.
Én, én.
S magam vagyok a föld kerekén. 109

Második kötetében más hanggal találkozunk. Itt a költő erősen a parnasszusi iskola hatása alatt áll, objektív hangot vesz fel, mondanivalója rajta kívül álló dolgokra vonatkozik. A forma erősen érdeklí, mondanivalóját igyekeznek tömören kifejezni, a szonett-forma követelményeinek megfelelővé tenni. A rímjáték, zeneiség is itt lép fel először. Minden elmélyülés nélküli, öncélú, esztéta költészettel állunk itt szemben (A kút. L.g. 42., Erdő. L.g. 44.).

Harmadik kötete már új hangot hoz. A háború

és az utána következő szenvedések felébresztik a költőben a magyarsághoz való tartozásának érzését, figyelemmel kíséri az eseményeket, együttérez a magyarsággal és ennek nyoma költészetében az a bátortalan, de szívből jövő, őszinte magyar hang (Őszi szántás. Ö.i. 22., A tejút alatt Ö.i. 40). Ezzel párhuzamosan egy másik új vonás jelentkezik: a természetérzék kifejlődése. Itt már átélt, természeti témák jelentkeznek. Észreveszi a természet szépségeit és vigasztalást keres bennük (Elégia egy rekettyebokorhoz. Ö.i. 24., Gesztenyefa pagoda. Ö.i. 61.).

Negyedik kötete új világnézetet, új izlést tár elénk. A költő itt végleg leszáll »elenfántesont tornyából«, emberi, mély mondanivalói, problémái lesznek. A költészetet már nem a »l'art pour l'art« jegyében műveli, amint azt *Egy lány a villamosban* című versében is kifejezi, az irodalomnak célja van: az emberiség boldogítása, vigasztalása és legnagyobb érdeme, ha »letörli egy sörsocska árva Könynyét«. Ebben a kötetben a költő minden irányban erősen elmélyül. Egy nagy, mindent átfogó szeretettel öleli magához a szenvedő emberiséget, olvad bele lelke a természetbe és ezen keresztül Istenbe. Nagy elmélyülés jele kell, hogy legyen, mikor az »esztéta« költő szívesen feláldozná a formát is a mélyebb mondanivalóért:

Bár hangja dadogóbb és fénye ritka,
De — érzed? — mélyebb, s — érzed? több a titka,
S nemcsak magad fájsz benne, de a tág
Egész világ! ¹¹⁰

Tóth Árpád költészetét első kötetétől az utolsóig figyelemmel kísérve arra a megállapításra jutunk, hogy nála formai fejlődés nincs. Formailag »tisztá, egységes, töretlen, az első pillanattól kész,

az utolsó percig változatlan¹¹¹ oeuvre-rel állunk szemben. Tartalmi szempontból pedig költészetének fejlődése a modern lírára általában jellemző irányt követi: az individualizmusból kiindulva a kollektívizmus felé halad.

111. Babits M.: Tóth Árpád, a költő. Nyugat XXI. évf.

Bibliográfia

Tóth Árpád verseskötetei.

- Hajnali szerenád. Nyugat kiadása, 1913.
Lomha gályán. Nyugat kiadása, 1917.
Öröm illan. Táltos kiadása, 1922.
Lélektől lélekig. Atheneum kiadása, 1928., posthumus kötet.

Műfordításai.

- Örök virágok. Genius kiadása, 1923.
Milton kisebb költeményei. Kner kiadása, 1921.
Wilde: A readingi fegyház balladája. Atheneum kiadása, 1921.
Baudelaire: Romlás virágai. (Babits M.-al és Szabó L.-el együtt.) Genius kiadás, 1923.
Aucassion és Nicolette. Kner kiadás, 1921.
Flaubert: Bouvard és Pécuchet. Genius kiadás, 1921.
Meredith: Önző. (Babits M.-al. Genius, é. n.)

Kötetbe fel nem vett versei.

- Az új Isten. Nyugat, 1919. 6. sz.
B.-éknak, házasságuk huszonötödik évfordulójára. Nyugat, 1928. II. k. 763. 1.
F. L. úrleány sírkövére (1915-ből). Nyugat, 1928. II. k. 763. 1.
B. család sírboltjára (1923-ból). Nyugat, 1928. II. k. 763. 1.

Kritikái, tanulmányai.

Japánszoba.	Nyugat, 1909. jun. 16.
A fehér hegedű. Kúthy S. új könyvéről.	„ „ ápr. 1.
Szomorú fűzek alján.	„ „ máj. 1.
Góth Móric képei.	„ „ jun. 1.
Courtens-kiállítás.	„ „ „ 1.
A Holnap új könyvéről.	„ „ „ 16.
Bodor Aladár: Zátonyon.	„ 1910. febr. 11.

Gyermekrajzok.	Nyugat, 1910. okt. 1.	
Baudelaire un bon poète de seconde ordre.	„ „ nov. 1.	
Szabolcska: Dalok hazúlról.	„ „ „ 16.	
Szilágyi Géza: Neked írtam.	„ 1911. márc. 16.	
Oláh Gábor: Viola elbukott.	„ „ máj. 16.	
Ligeti Ernő: Magányosan ezer tavasz között.	„ 1914. „ 16.	
Böszörményi Vargha Géza: Versek.	„ „ „ 16.	
Hargitai Tihamér: Halál karaván.	Nyugat, 1914. I. köt. 72. l.	
Kosztolányi Dezső: Modern költők.	„ „ „ „ 287. l.	
A mandarin.	„ „ „ „ 494. l.	
Medgyes László: Aranyfüst.	„ „ „ „ 495. l.	
Vértesy Gyula: A vér és egyéb történetek.	„ „ „ „ 574. l.	
Kardos Lajos: Arany J. Bolond Istókja.	„ „ „ „ 575. l.	
György Mátyás verseskötete: Ligeia.	„ „ „ „ 650. l.	
Karinthy Frigyes: Grimasz.	„ „ „ „ 724. l.	
Két verseskötetről.	„ „ „ „ 725. l.	
Pakots J.: Sok asszony, egy férfi.	„ „ „ „ 725. l.	
Szini Gyula: Die gelbe Kalesche.	„ „ „ „ 859. l.	
Antal Sándor: A Mester.	„ „ „ „ 860. l.	
Szombati Szabó István: A halál parkja.	„ 1915. II. „ 1236. l.	
Két háborús verseskötetről.	„ 1916. I. „ 61. l.	
Elmerült sziget. Békássy F. versei.	„ „ „ „ 376. l.	
Karinthy F.: Tanár úr kérem.	„ „ „ „ 377. l.	
Lengyel István: Béke.	„ „ „ „ 378. l.	
Várady István halálára.	„ „ „ „ 565. l.	
Szép Ernő: Élet, halál.	„ „ „ „ 708. l.	
Keleti Artur: Angyali üdvözlét.	„ „ II. „ 345. l.	
Molnár Jenő: Ima 1916-ban.	„ „ „ „ 346. l.	
Balázs Béla: Lélek a háborúban.	„ „ „ „ 653. l.	
Pártos Zoltán: Aratás.	„ „ „ „ 722. l.	
Két verseskötetről.	„ „ „ „ 800. l.	
Háborús lírikusok.	„ „ „ „ 891. l.	
* Kosztolányi Dezső: Mák.	„ 1917. I. „ 220. l.	

Babits Mihály: Vihar fordítása.	Nyugat, 1917.	I. köt.	221. l.
Gyulai Ágost: Háborús antológia.	"	"	507. l.
Fábián Géza versei.	"	"	509. l.
Sik Sándor költeményei.	"	"	588. l.
Négy verseskötetről.	"	"	851. l.
Sas Ede: A fehér város.	"	"	1125. l.
Tóth László: A fénykép kudarca.	"	"	592. l.
Vér Mátyás: Az árnyék.	"	II.	85. l.
Veér Imre versei.	"	"	246. l.
Kaffka Margit új regényeiről.	"	"	792. l.
Demjén Géza halálára.	"	1918. I.	99. l.
Szilágyi Géza: Menny, pokol, háboru.	"	"	186. l.
Kísértet, históriák, misztikus elbeszélések.	"	"	187. l.
Szép Ernő: Emlék.	"	"	284. l.
A pálya végén.	"	"	357. l.
Havas Gyula.	"	II.	517. l.
* Ady költészetének viszonya elődeihez és a francia modernekhez. (Tóth tanulmánya.)	"	1919. I.	251. l.
Zempléni Árpád: Vasfő és Ime.	"	"	504. l.
Nagy Lajos novellái.	"	"	570. l.
Szegedi István: Gyöngyvirág.	"	"	602. l.
Simonyi Zsigmond: S. Zs. utolsó írása.	"	"	1103. l.
Kosztolányi versei.	"	1921.	128. l.
Verseskötetektől.	"	"	556. l.
Lányi Sarolta.	"	1922. aug.	1.
Kedves Király Gyuri! (Tóth A. emlékezése.	"	1922. X. sz.	
Juhász Gyula jubileumára.	"	1923. I. köt.	879. l.
A formák virtusa.	"	1924. ápr.	1.
Mámorosak. (Földi Mihály regénye.)	"	1924. okt.	20.
Az egyversű költő.	"	1925. szept.	1.

**Tóth Árpád munkásságára vonatkozó tanulmányok, cikkek,
ismertetések.**

Sik Sándor: Tóth Árpád. (Nyomtatásban ezideig meg nem jelent, a költő életével és munkásságával foglalkozó egyetemi előadások.)

Oláh Gábor: Tóth Árpád költészete.	Nyugat, 1919. XXII. évf. 6. sz.
Babits Mihály: Tóth Árpád.	„ 1928. XXI. „ 22. sz.
Kosztolányi Dezső: Halotti maszka. (Vers.)	„ „ „ „ „ „
Ignotus: Tóth Árpád.	„ „ „ „ „ „
Tersánszky J. Jenő: Tóth Árpád.	„ „ „ „ „ „
Peterdi István: Ki volt — hogy halt meg.	„ „ „ „ „ „
Elek Artur: Tóth Árpád.	„ „ „ „ „ „
Schöpflin Aladár: Temetés után egy nappal.	„ „ „ „ „ „
Füst Milán: Néhány szó.	„ „ „ „ „ „
Török Sophie: Háromszor lett éjszaka.	„ „ „ „ „ „
Móricz Zsigmond: Mento mori.	„ „ „ „ „ „
Gellért Oszkár: Tóth Árpád. (Vers.)	„ „ „ „ „ „
Ady Endre: Tóth Árpád első verses-könyvéről.	„ „ „ „ „ „
Móricz Zsigmond: A költő és apja.	„ 1920. XIII. „ 6. „
Szabó Lőrinc: Tóth Árpád Wilde fordítása.	„ 1921. XIV. „ 10. „
Karinthy Frigyes: Tóth Árpád.	„ 1910. III. „ 24. „
Tersánszky J. Jenő: Az ifjú Tóth Árpád.	„ 1931. XXIV. „ 10. „
Király György: T. A. Bouvard és Pécuchet fordítása.	„ „ „ „ 7. „
Bródy Pál közlése: Tóth Árpád hagyatékából.	„ 1928. II. köt. 763. o.
Vajthó László: Örök virágok. Napkelet, 1923. 7. sz.	
Rédey Tivadar: Napkelet, II. köt. 786. l.	

- Kéky L.: Tóth Árpád utolsó kötete. Budapesti Szemle, 1929. márc.
- Alszeghy Zsolt: Tóth Árpád. Irodalomtörténet, XVIII. 25. G. P.: Irodalomtörténet, 344. l.
- Kosztolányi Dezső: Új Idők, 1928. 606. l.
- Literatura. 413. l.
- Túróczi Trostler József: Pester Lloyd, 1928. 267. esti sz.
- K—r. Pester Lloyd, 1928. 252. esti sz.
- Németh László: Erdélyi Helikon, 1928. 485—491. l.
- Walter Gyula: Pásztortűz, 1928. 573. l.
- Londesz Elek: Pesti Napló, 1928. 261. sz.
- K. A. Pesti Napló, 1928. 253. sz.
- Laczkó Géza: Az Est, 1928. 278. sz.
- Zsolt Béla: Magyar Hirlap, 1928. 256. sz.
- Pesti Napló 1928. 254. sz.
 - Az Est, 1928. 253. sz.
 - Otthonunk, 1928. 3. sz.
 - Pesti Hirlap, 1928. 253. sz.
 - Nemzeti Ujság, 1928. 253. sz.
 - Magyarság, 1928. 253. sz.
- Zolnai Béla: Az idegen szavak. Magyar nyelv 1921. és 1922. évf. (Különnyomat 19. l.)
- Z**olnai Béla: A látható nyelv. Minerva, 1926. 60 l.
- Zolnai Béla: Az irodalmi gondolat. Széphalom, 1930. 1—4. sz. (Különnyomat 4. l.)
- Josef Trostler: Goethe und die neuere ungarische Literatur. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter IV. Jahrgang. 1932. Heft 2. u. 3. (Sonderabdruck 18. l.)

Index

- Ady 3. 7. 8. 16. 28. 29. 31.
34. 40. 50. 59. 60,
Arany 7. 14. 15. 27. 48.
Babits 3. 4. 13. 24. 29. 40.
44. 49. 51. 58. 66.
Balassa 38. 39.
Baudelaire 7. 11. 12. 13. 14.
18. 19. 23. 38. 39. 49.
Berzsenyi 15. 28.
Browning 7. 24.
Byron 11. 22.
Chopin 32.
Csokonai 7. 15. 27. 28.
Desportes 11.
Du Bellay 11.
Flaubert 7. 10.
Gautier 11. 12. 13. 14. 23.
Gellért 7.
Goethe 11. 21. 22.
Gombóc 13.
Góth 6. 8.
Havas 5.
Hérédia 7. 15. 16. 28. 43.
Jammes 11. 21.
Juhász 9. 29. 44. 49. 50. 58.
Karinthy 39.
Kazinczy 5.
Keats 7. 11. 22. 23. 26. 56.
Kosztolányi 44.
Lecoute de Lisle 7. 15. 23.
40. 61.
Mallarmé 7. 19. 30.
Medgyessy 6.
Meredith 10.
Milton 11. 22.
Oláh 3. 10. 15. 31. 45.
Petőfi 38. 56.
Petrarca 12.
Poë 11.
Prohászka 34.
Rictus 50.
Rilke 11. 22.
Rimbaud 7. 19.
Ronsard 11.
Saint-Amand 11.
Samain 11. 19. 20. 21. 22.
34. 59. 62.
Schopenhauer 61.
Shakespeare 16.
O'Shangnessy 11.
Shelley 11. 22.
Sík 4. 70.
Spranger 36.
Sully Prudhomme 17.
Szabó D. 57.
Szabó L. 9.
Szegedi 9.
Szerb 24.
Szilágyi 25.
Trostler 21. 22.
Vajda 7. 27.
Verlaine 18. 19. 22. 39. 53.
Victor H. 20.
Villon 11.
Wilde 7. 9. 25. 26. 27.
Zolnai 11. 35. 36.

E dolgozat szerzője 1912. július 23.-án született Szegeden. Az elemi és középfokú iskolát ugyanott végezte, úgyszintén egyetemi tanulmányait is. Tanári alapvizsgát a magyar és francia szaktárgyakból 1932 májusában, tanári szakvizsgát 1934 májusában tett.

